

Ályktarorð:

Hið umbeðna uppboð skal fara fram á ábyrgð uppboðsbeiðanda.

Málskostnaður falli niður.

Fimmtudaginn 28. apríl 1955.

Nr. 13/1953. **Ákærvaldið** (Gústaf A. Sveinsson)

gegn

Sigurði Jónassyni og Jóhanni Gunnari

Stefánssyni, (Guðmundur Ásmundsson hdl.)

Hauki Hvannberg (Ragnar Jónsson)

**Olúféluginu h/f og Hinu íslenzka steinolíu-
hlutafélagi** (Guðmundur Ásmundsson hdl.).

Dómenður:

hæstaréttardómararnir Þórður Eyjólfsson, Árni Tryggvason,
Gizur Bergsteinsson og Jón Ásbjörnsson og Kristján Kristjáns-
son borgarfégeti.

Rangar skýrslur. Verðlagsbrot.

Dómur Hæstaréttar.

Eftir uppsögu héraðsdóms hafa dómpróf verið háð í málinu bæði að tilhlutan sækjanda og verjanda og svo samkvæmt úrskurði Hæstaréttar frá 24. marz s.l. og margs konar gögn lögð fram. Tóku framhaldspróf og endurskoðun í sambandi við þau langan tíma, og lauk þeim eigi fyrr en á þessu ári.

I.

Svo sem nánar er rakið í héraðsdómi, hafa tvö hlutafélög, Olúfélagið h/f og Hið íslenzka steinolíuhlutafélag, haft náðið samband sín á milli um innflutning og sölu á olíuvörum, frá því að Olúfélagið h/f var stofnað á árinu 1946, enda eignaðist Olúfélagið h/f um það leyti meginíð af hlutfé í Hinu íslenzka steinolíuhlutafélagi. Samstarf hlutafélaganna hefur frá og með 1. janúar 1949 verið með þessum hætti:

1. Olúfélagið h/f annast innflutning á öllum olúvörum, sem hlutafélögin selja hér á landi, bæði innlendum aðiljum og erlendum.

2. Olúfélagið h/f annast bókhald Hins íslenska steinolíuhlutafélags og fjárgreiðslur fyrir það eftir fyrirmælum framkvæmdastjóra þess og lætur því í té starfslið, eftir því sem við verður komið.

3. Olúfélagið h/f og Hið íslenska steinolíuhlutafélag hafa skipt með sér sölu á olúvörum til innlendra aðilja, en eigi þykir vera ástæða til að rekja það efni. Hið íslenska steinolíuhlutafélag annast sölu á olúvörum á Keflavíkurflugvelli. Með tveimur samningum, dags. 1. september 1949, öðrum við Lockheed Aircraft Overseas Corporation og hinum við Metcalfe Hamilton Kansas City Bridge Companies, hefur Hið íslenska steinolíuhlutafélag skuldbundið sig til að selja félögum þessum, sem hafa haft með höndum framkvæmdir á Keflavíkurflugvelli, ýmsar olúvörur. Auk þess hefur Hið íslenska steinolíuhlutafélag selt erlendum flugfélögum olúvörur á Keflavíkurflugvelli.

4. Olúvörur þær, sem Olúfélagið h/f flytur inn fyrir sig og Hið íslenska steinolíuhlutafélag, kaupir það hjá Esso Export Corporation í Norður-Ameríku. Þá er Hið íslenska steinolíuhlutafélag hefur selt olúvörur til notkunar á Keflavíkurflugvelli samkvæmt samningum við áðurnefnd erlend félög þar, sendir nefnt hlutafélag reikninga fyrir þær til skrifstofu hinna erlendu félaga á flugvöllinum, sem yfirfer reikningana, ritar samþykki sitt á þá, séu þeir réttir, og sendir þá því næst til aðalstöðva sinna í Ameríku með fyrirmælum um að greiða þá inn á reikning Hins íslenska steinolíuhlutafélags hjá Esso Export Corporation í New York. Fjárhæð þessara reikninga er eigi talin Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi til tekna í bókum Esso Export Corporation, fyrr en þeir hafa verið greiddir. Nú er um að tefla sölu á olúvörum til annarra erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, svo sem flugfélaga, og sendir Hið íslenska steinolíuhlutafélag þá staðfesta reikninga fyrir úttekt á þessari vöru til Esso Export Corporation, en það félag hefur tekizt á hendur að innheimta andvirðið hjá kaupendum. Esso Export Corpor-

ation skráir fjárhæðir reikninga þessara í bókum sínum sem tekjur Hins íslenska steinolíuhlutafélags við viðtöku þeirra eða fljótlega eftir það, hvort sem skuldarar hafa þá þegar greitt eða eigi. Sá erlendi gjaldeyrir, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag fær með þessum hætti, rennur samkvæmt samningi hlutafélaganna til Olíufélagsins h/f.

Þá er Olíufélagið h/f og Hið íslenska steinolíuhlutafélag hófu sameiginlega þá starfsemi, sem að framan er lýst, þurftu þau vitaskuld á miklum gjaldeyri að halda til kaupa á olíuvörum. Veittu íslensk gjaldeyrisyfirvöld þeim á árinu 1947 gjaldeyris- og innflutningsleyfi, en er kom fram á árið 1948, fékk Olíufélagið h/f vegna viðskiptanna við hina erlendu aðilja umráð yfir miklum erlendum gjaldeyri. Þessum gjaldeyri skilaði Olíufélagið h/f eigi til íslenskra banka, heldur notaði hann til kaupa á olíuvörum, sem seldar voru hér á landi bæði erlendum og innlendum aðiljum. Fékk Olíufélagið h/f í æ ríkari mæli innflutningsleyfi án gjaldeyrisleyfa. Tók gjaldeyriseftirlit bankanna þá á árinu 1948 að finna að því, að Olíufélagið h/f skilaði eigi þeim erlenda gjaldeyri, sem það aflaði með framangreindum viðskiptum. Varð þetta til þess, að Hið íslenska steinolíuhlutafélag skrifaði hinn 12. marz 1949 Viðskiptanefnd bréf, þar sem þess var beiðzt, að félagið mætti nota oftnefndan gjaldeyri til kaupa á olíuvörum, án þess að hann gengi um hendur bankanna. Bréf þetta sendi Viðskiptanefnd Fjárhagsráði til umsagnar. Fjárhagsráð samþykkti á fundi hinn 26. s. m., að „viðskiptunum verði þannig fyrir komið, eins og segir í bréfi“ Hins íslenska steinolíuhlutafélags til Viðskiptanefndar. Hefur meðferð Olíufélagsins h/f á hinum erlenda gjaldeyri verið síðan með þeim hætti, sem nú var greint, án þess að athugasemdir væru gerðar við það af hendi yfirvalda, enda voru Olíufélaginu h/f veitt æ fleiri innflutningsleyfi án gjaldeyrisleyfa með hverju ári, sem leið.

II.

Hinn 28. janúar 1950 var Olíufélaginu h/f veitt innflutningsleyfi fyrir farmi þeim af olíuvörum, sem kom til Íslands í skipinu Esso Memphis hinn 10. marz 1950. Farmur

skipsins, sem í land var skipað, nam um 14721 smálest af oliuvörum. H/f Shell á Íslandi fékk af þessu magni 1100 smálestir. Virðist Hið íslenska steinolíuhlutafélag og h/f Shell á Íslandi hafa samið um þetta í fyrra hluta marz 1950, og annaðist Shell í London um greiðslu þessa hluta farmsins til Esso Export Corporation.

Farmur í Esso Memphis, sá er Olíufélagið h/f fékk, nam 13621 smálest, og er þá reiknað í heilum smálestum, og var hann að verðmæti samtals \$ 405.048.55. Samkvæmt reikningum Jóns Guðmundssonar, löggilts endurskoðanda, sem leggja ber til grundvallar, skiptist magn og andvirði farmsins þannig milli erlendra og innlendra kaupenda:

A. Erlendir aðiljar

	Magn	Verð í \$
Flugvélabenzín	2053 smálestir	126.732.48
Mótorbenzín	612 —	20.376.86
Gasolía	3615 —	79.408.07
Samtals 6280 smál.		\$ 226.517.41

B. Innlendir aðiljar

	Magn	Verð í \$
Mótorbenzín	1293 smálestir	43.029.13
Gasolía	5445 —	119.343.77
Ljósaolía	603 —	16.158.24
Samtals 7341 smál.		\$ 178.531.14

III.

Samkvæmt endurskoðuðum reikningum var innstæða Olíufélagsins h/f hjá Esso Export Corporation hinn 28. febrúar 1950, þá er farmur Esso Memphis var talinn því til skuldar \$ 355.894.47

Innstæða Hins íslenska steinolíuhlutafélags á innheimtureikningi hjá Esso Export Corporation nam hinn 28. febrúar 1950 \$ 29.082.02.

Hafa eigi verið leiddar líkur að öðru en að fjárhæð þessi hafi hinn 19. marz 1950 verið

til ráðstöfunar Olíufélaginu h/f \$ 29.082.02

Samtals \$ 384.976.49

sem Olúfélagið h/f átti til greiðslu á oftnefndum farmi.

1. Öinnheimtar skuldir Hins íslenska steinolíuhlutafélags vegna sölu olíuvöru á Keflavíkurflugvelli fram til 19. marz 1950 námu \$ 181.205.44. Þessi fjárhæð varð eigi ráðstöfunarþær Olúféluginu h/f fyrr en eftir 19. marz 1950, og varð því eigi fyrir þann tíma talin gjaldeyrisinnstæða þess. Ef skuldir þessar hefðu innheimtst, hefði sá gjaldeyris og, ef því hefði verið að skipta, orðið seldur íslenskum bönkum á gengi, er gildi eftir gengisfellinguna.

2. Inneign Olúfélagsins h/f á svonefndum sérreikningi (special account) hinn 19. marz 1950 nam \$ 25.210.15. Gjaldreyris þess, sem hér var um að tefla, var hvorki aflað með sölu á olíuvöru á Keflavíkurflugvelli né hann veittur Olúféluginu h/f af íslenskum gjaldeyrisyfirvöldum til kaupa á olíuvöru. Var því Olúféluginu h/f rétt að halda honum utan við þau viðskipti, sem saksótt er fyrir í máli þessu.

Samkvæmt því, sem nú var rakið, hafði Olúfélagið h/f til ráðstöfunar fyrir 19. marz 1950 \$ 384.976.49, og var því skylt að telja þá á því gengi, sem í gildi var fyrir þetta tíma-mark. Af hendi ákærðu Sigurðar Jónassonar og Jóhanns Gunnars Stefánssonar hefur því verið haldið fram, að þessa gjaldeyriseign hafi mátt nota til greiðslu á:

- a) Flugvélabenzíni, sem Olúfélagið h/f hafi fengið að láni hjá Bandaríkjaher, 2045 smálestum.
- b) Skuld Olúfélagsins h/f við Royal Bank of Scotland, £ 100.000-0-0, er jafngildir \$ 280.000.00.
- c) Flugvélabenzíni úr farmi Esso Memphis, er lánað hafi verið h/f Shell á Íslandi.
- d) Hluta á olúfarmi Esso Memphis, þeim sem seldur var erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli.

Um a). Hinn 19. marz 1950 hafði verið selt af nefndum 2045 smálestum 876 smálestir, en óeyddar voru þá 1169 smálestir af lánsbenzíninu. Hér var um að tefla flugvélabenzín, sem notað var á Keflavíkurflugvelli og bar að endurgreiða af birgðum Olúfélagsins h/f, en þær birgðir voru keyptar fyrir gjaldeyri, sem þar var aflað. Til þess mátti vitaskuld nota flugvélabenzín af Esso Memphis farminum

eða annað flugvélabenzín, er keypt var til Keflavíkurflugvallar. Benzínlánið átti hins vegar eigi að hafa áhrif á verð þess hluta farms Esso Memphis, sem seldur var íslenskum aðiljum.

Um b). Hin svonefnda skuld Olíufélagsins h/f við Royal Bank of Scotland átti samkvæmt samningi Olíufélagsins h/f við Samband íslenskra samvinnufélaga, dags. 5. ágúst 1949, að greiðast í íslenskum krónum til Sambandsins á gjalddögum 1. júlí 1950, 1. marz 1951, 2. janúar 1952 og 1. september 1952. Verður eigi séð, að Olíufélagið h/f hafi mátt taka frá inneign sína hjá Esso Export Corporation til greiðslu skuldar þessarar.

Um c). Flugvélabenzín það, sem h/f Shell á Íslandi keypti, greiddi h/f Shell í London til Esso Export Corporation, svo sem áður sagði, og kom því eigi til álita, að Olíufélagið h/f notaði inneign sína hjá Esso Export Corporation til þeirrar greiðslu.

Um d). Svo sem lýst hefur verið, voru um 6280 smálestir af farmi Esso Memphis ætlaðar erlendum kaupendum á Keflavíkurflugvelli, og var verðmæti þessa hluta farmsins \$ 226.517.41, en um 7341 smálest var ætluð innlendum kaupendum, og var sá hluti að verðmæti \$ 178.531.14. Samkvæmt þeim heimildum, sem getið var að framan, bar Olíufélaginu h/f að nota innstæðu sína hjá Esso Export Corporation, \$ 384.976.49, til hlutfallslegrar greiðslu á hlutum farmsins til innlendra og erlendra aðilja.

Andvirði alls farmsins nam	\$ 405.048.55
Inneign Olíufélagsins h/f var	- 384.976.49

Mismunur \$ 20.072.06

sem skorti til greiðslu alls farmsins. Þar sem \$ 11.225.00 vantaði til greiðslu þess hluta nefnds farms, sem ætlaður var erlendum kaupendum, átti Olíufélagið h/f því til greiðslu þessa hluta farmsins \$ 215.292.41

En til greiðslu þess hluta, er fór til innlendra aðilja, skorti \$ 8847.06, og átti Olíufélagið h/f því til lúkningar á andvirði þessa hluta \$ 169.684.08

IV.

Eftir að gengi íslenzkrar krónu lækkaði hinn 19. marz 1950, fól verðlagsstjóri Ragnari hæstaréttarlögmanni Ólafssyni, löggiltum endurskoðanda, að gera verðreikning á olíuvörum vegna hins nýja gengis. Við framkvæmd þessa starfa aflaði Ragnar skýrslna olíufélaga hér á landi um birgðir þeirra af olíuvöru, sem keyptar voru fyrir gengisfellinguna. Ákærði Sigurður Jónasson, er þá var framkvæmdastjóri Olíufélagsins h/f, og ákærði Jóhann Gunnar Stefánsson, er þá var skrifstofustjóri þess hlutafélags, gáfu þá Ragnari Ólafssyni skýrslur um birgðir Olíufélagsins h/f af olíuvörum, sem greiddar hefðu verið samkvæmt hinu gamla gengi. Í þeim skýrslum töldu þeir farmhluta þann af olíuvörum, sem kom til landsins í skipinu Esso Memphis 10. marz 1950 og ætlaður var innlendum aðiljum, eigi greiddan fyrir gengisfellinguna, þótt farmhluti þessi væri, svo sem lýst var í III að framan, raunverulega greiddur að meginhluta fyrir gengisfellinguna. Skýrslur ákærðu Sigurðar og Jóhanns Gunnars voru því rangar, og varðar verknaður þessara ákærðu þá refsingu samkvæmt 146. gr. laga nr. 19/1940.

Skýrslur ákærðu Sigurðar og Jóhanns Gunnars leiddu til þess, að verðlagsyfirvöld settu með tilkynningu nr. 7 31. marz 1950 herra verð á þann hluta farms Esso Memphis, sem ætlaður var innlendum kaupendum, en gert hefði verið, ef réttar skýrslur hefðu legið fyrir. Varðar atferli ákærða Sigurðar Jónassonar því einnig við 15. gr., 20. gr. og 2. mgr. 22. gr. laga nr. 70/1947.

Refsing ákærða Sigurðar Jónassonar þykir samkvæmt refsíákvæðum þeim, er áður greindi, og með hliðsjón af lögum nr. 14/1948 og 77. gr. laga nr. 19/1940 hæfilega ákveðin svo sem í héraðsdómi getur.

Refsing ákærða Jóhanns Gunnars Stefánssonar er samkvæmt refsíákvæði því, er áður greindi, og með hliðsjón af lögum nr. 14/1948 hæfilega ákveðin 20.000.00 króna sekt til ríkissjóðs, og komi 3 mánaða varðhald í stað sektar, ef hún greiðist eigi, áður en 4 vikur eru liðnar frá birtingu dóms þessa.

V.

Ákærði Haukur Hvannberg var á þeim tíma, er hér skiptir máli, framkvæmdastjóri Hins íslenska steinolíuhlutafélags. Svo sem lýst var í I að framan, hefur Olúfélagið h/f eitt með höndum innflutning á olíuvörum handa sjálfu sér og Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi, en hið síðarnefnda félag lætur Olúfélaginu h/f með hæfilegum fyrirvara í té áætlun um þarfir sínar. Olúfélagið h/f eitt gaf verðlagsstjóra skýrslur þær, sem hann hafði hliðsjón af, þá er hann ákvað verðlag á olíuvörum. Hið íslenska steinolíuhlutafélag afhenti samkvæmt samningi Olúfélaginu h/f þá dollara, sem inn komu fyrir seldar olíuvörur, en eigi er í ljós leitt gegn ákveðnum mótmælum ákærða Hauks Hvannbergs, að hann hafi fylgzt með, hversu miklar olíubirgðir Olúfélagið h/f átti á hverjum tíma, né að hann hafi vitað nákvæmlega, hversu miklu Olúfélagið h/f hafði ráðstafað á hverjum tíma af gjaldeyri þeim, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag afhenti Olúfélaginu h/f. Þá er litið er til þessara atriða, þykir varhugavert að fullyrða, að ákærða Hauki Hvannberg hafi verið ljóst, að sá hluti farms Esso Memphis, sem seldur var innlendum aðiljum, hafi verið að meginhluta greiddur fyrir gengisfellinguna og því seldur of háu verði. Þykir því eiga að sýkna hann af ákæru í máli þessu.

VI.

Eigi er í ljós leitt, svo öruggt sé, hversu mikill raunverulegur ágóði Olúfélagsins h/f og Hins íslenska steinolíuhlutafélags hefur verið, vegna þess að farmhluti úr Esso Memphis var seldur innlendum aðiljum á of háu verði.

Svo sem rakið var, greiddi Olúfélagið h/f fyrir gengisfellinguna 19. marz 1950 \$ 169.684.08 fyrir þann hluta farms Esso Memphis, sem seldur var innlendum aðiljum. Samkvæmt gengi eftir 19. marz 1950 jafngilti

þessi fjárhæð	ísl. kr. 2.769.244.18
en eftir eldra gengi	— — 1.589.091.41

Mismunur kr. 1.180.152.77

Þessa fjárhæð þykir, eins og málsefni er háttað, rétt að gera upptæka til ríkissjóðs, og ber að dæma stjórn Olíufélagsins h/f og stjórn Hins íslenska steinolíuhlutafélags in solidum til að greiða ríkissjóði fjárhæð þessa ásamt 6% ársvöxtum frá 1. apríl 1950 til greiðsludags.

VII.

Flytja varð mál þetta að miklu leyti tvisvar fyrir Hæstarétti, þar sem Einar Arnórsson hæstaréttarlögmaður, er flutti málið upphaflega sem verjandi ákærðu Sigurðar Jónassonar og Jóhanns Gunnars Stefánssonar, andaðist áður en flutningi málsins yrði lokið. Af þessu hlaut aukinn kostnaður, sem rétt þykir að leggja á ríkissjóð. Af hendi ákæruvaldsins hefur eigi verið krafizt málskostnaðar úr hendi stjórnenda Olíufélagsins h/f og Hins íslenska steinolíuhlutafélags í málinu á hendur þeim til upptöku eigna. Verður því einnig að leggja á ríkissjóð málskostnað að þessu leyti.

Allan kostnað af máli ákærða Hauks Hvannbergs ber að greiða úr ríkissjóði, þar með talin málsvarnarlaun verjanda hans í héraði og fyrir Hæstarétti, samtals kr. 15.500.00.

Ákærðu Sigurður Jónasson og Jóhann Gunnar Stefánsson greiði in solidum málsvarnarlaun verjanda síns í héraði kr. 5000.00. Þeir greiði einnig annan kostnað af sökinni í héraði og svo kostnað af henni fyrir Hæstarétti, þannig að ákærði Sigurður greiði $\frac{1}{20}$ hluta hans og ákærði Jóhann Gunnar $\frac{3}{20}$ hluta, þar með talið í nefndum hlutföllum málflytningslaun sækjanda fyrir Hæstarétti, kr. 40.000.00, laun til dánarbús Einars hæstaréttarlögmanns Arnórssonar, kr. 16.000.00, og laun verjandans Guðmundar Ásmundssonar héraðsdómslögmanns, kr. 20.000.00. Allur annar kostnaður af sökinni greiðist úr ríkissjóði.

Dómsorð:

Ákærði Haukur Hvannberg á að vera sýkn af kröfum ákæruvaldsins í máli þessu.

Allur kostnaður af máli ákærða Hauks greiðist úr ríkissjóði, þar með talin laun verjanda hans í héraði og

fyrir Hæstarétti, Ragnars hæstaréttarlögmanns Jónssonar, samtals kr. 15.500.00.

Ákærði Sigurður Jónasson greiði 100.000.00 króna sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald níu mánuði í stað sektar, verði hún eigi greidd, áður en 4 vikur eru liðnar frá birtingu dóms þessa.

Ákærði Jóhann Gunnar Stefánsson greiði 20.000.00 króna sekt í ríkissjóð, og komi þriggja mánaða varðhald í stað sektar, ef hún greiðist eigi, áður en 4 vikur eru liðnar frá birtingu dóms þessa.

Stjórn Olúfélagsins h/f og stjórn Hins íslenska steinolíuhlutafélags greiði in solidum f. h. hlutafélaga þessara kr. 1.180.152.77 í ríkissjóð ásamt 6% ársvöxtum frá 1. apríl 1950 til greiðsludags.

Ákærðu Sigurður Jónasson og Jóhann Gunnar Stefánsson greiði in solidum málsvarnarlaun verjanda síns í héraði, héraðsdómslögmanns Guðmundar Ásmundssonar, kr. 5000.00. Þeir greiði einnig annan kostnað af sökinni í héraði og svo kostnað af henni fyrir Hæstarétti, þannig að ákærði Sigurður greiði $\frac{1}{20}$ hluta hans og ákærði Jóhann Gunnar $\frac{3}{20}$ hluta, þar með talið í nefndum hlutföllum laun sækjanda fyrir Hæstarétti, Gústafs A. Sveinssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 40.000.00, laun til dánarbús Einars Arnórssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 16.000.00, og laun verjanda þeirra fyrir Hæstarétti, Guðmundar héraðsdómslögmanns Ásmundssonar, kr. 20.000.00.

Allur annar kostnaður af sökinni greiðist úr ríkissjóði.

Dóminum ber að fullnægja með aðför að lögum.

Sératkvæði

Þórðar Eyjólfssonar hrd.

Í máli þessu er leitt í ljós, að hinn 19. marz 1950 skorti 20.072.06 dollara til þess, að gjaldeyrisinnstæður, sem þann dag voru komnar í reikning Olíufélagsins h/f og Hins íslenzka steinolíuhlutafélags hjá Esso Export Corporation, nægðu til greiðslu á Esso Memphis farminum. Hins vegar áttu félögin þá innstæður hjá erlendum aðiljum að fjárhæð 181.205.44 dollara, sem búið var að selja olíuvöru fyrir á Keflavíkurflugvelli hinn 19. marz 1950, en ekki voru komnar inn í reikninga félaganna hjá Esso Export Corporation.

Með ákvörðun Fjárhagsráðs hinn 26. marz 1949, sem gerð var að ósk félaganna, voru þau undanþegin skilaskyldu á gjaldeyri til bankanna, að því er tók til innstæðu vegna olíu-sölu á Keflavíkurflugvelli, og jafnframt var þeim veitt almennt gjaldeyrisleyfi fram í tímann, þannig að þeim var leyft að nota erlendan gjaldeyri, sem þau öfluðu með framangreindum hætti, til greiðslu á innfluttum olíuafurðum, hvort sem þær voru ætlaðar til sölu til erlendra eða innlendra aðilja. Af þessu leiðir, að félögunum var ekki heimilt að ráðstafa gjaldeyrinum með öðrum hætti. Gjaldеyrisinnstæður þær, sem félögin öfluðu með sölu til erlendra aðilja, urðu þannig, um leið og þær mynduðust, háðar sams konar reglum og gjaldeyrir, sem þegar hafði verið fenginn samkvæmt venjulegu gjaldeyrisleyfi til lúkningar tilteknum vörukaupa-skuldum. Þar sem hinn 19. marz 1950 voru í eign félaganna öruggar erlendar gjaldeyrisinnstæður, sem þegar hafði verið ráðstafað af gjaldeyrisyfirvöldum til greiðslu á olíukaupa-skuldum og meira en nægðu til lúkningar á öllu andvirði Esso Memphis farmsins, þá ber að fallast á það álit héraðs-dóms, að verðlagning á öllum þeim hluta nefnds farms, sem félögin seldu innlendum aðiljum, hefði átt að miðast við hið eldra gengi. Af því leiðir, að ólöglegur ágóði, sem upptækan ber að gera til ríkissjóðs, nemur kr. 1.241.684.07 ásamt vöxtum, eins og í atkvæði meiri hluta dómenda greinir.

Að undanskildu framanskráðu atriði er ég samþykkur forsendum og niðurstöðu meiri hluta dómenda.

Dómur verðlagsdóms Reykjavíkur 20. desember 1952.

Ár 1952, laugardaginn 20. desember, var í verðlagsdómi Reykjavíkur, sem haldinn var í skrifstofu sakadómara af Valdimar Stefánssyni sakadómara ásamt Rannveigu Þorsteinsdóttur alþingismanni, meðdómara í verðlagsmálum, kveðinn upp dómur í málinu nr. 4178—4180/1952: Ákærvaldið gegn Sigurði Jónassyni, Jóhanni Gunnari Stefánssyni og Hauki Hvannberg.

Mál þetta, sem tekið var til dóms í dag, er af ákærvaldsins hálfu höfðað gegn Sigurði Jónassyni, fyrrverandi forstjóra Oliufélagsins h/f, Miklubraut 3, hér í bæ, Jóhanni Gunnari Stefánssyni, fyrrverandi skrifstofustjóra, en núverandi forstjóra Oliufélagsins h/f, Sjafnargötu 8, hér í bæ, og Hauki Hvannberg, framkvæmdastjóra Hins íslenska steinoliuhlutafélags, Reynimel 26, hér í bæ.

Gegn ákærðu Sigurði Jónassyni og Jóhanni Gunnari Stefánssyni er málið höfðað fyrir að gefa verðlagsyfirvöldum ranga skýrslu um oliubirgðir Oliufélagsins h/f og Hins íslenska steinoliuhlutafélags 19. marz og 1. apríl 1950, þar sem þeir ekki töldu með birgðum félaganna oliufarm þeirra, er kom til landsins með oliuskipinu Esso Memphis hinn 10. marz 1950, á þeim forsendum, að farmurinn hafi ekki verið greiddur fyrir gengisfall íslenzkrar krónu 19. marz 1950, enda þótt farmurinn hafi verið færður Oliufélaginu h/f til skuldar í bókum viðskiptafirma þess í New York, Esso Export Corporation, hinn 28. febrúar 1950, og hin framangreindu íslenzku oliufélög hafi verið búin að afla sér dollaratekna til greiðslu á öllum farminum með oliusölu á Keflavíkurflugvelli fyrir gengisfell-inguna 19. marz 1950. Þykja brot þessi varða við 146. gr., en til vara 147. gr. hegningarlaganna nr. 19/1940, sbr. 1. málsg. 22. gr. laga nr. 70/1947 um fjárhagsráð, innflutningsverzlun og verðlags-eftirlit og nú 2. málsg. 19. gr. laga nr. 35/1950 um verðlag, verðlagseftirlit og verðlagsdóm.

Gegn ákærðu Sigurði Jónassyni og Hauki Hvannberg er málið höfðað fyrir að selja á vegum Oliufélagsins h/f og Hins íslenska steinoliuhlutafélags á of háu verði oljufarm þann, er kom til Íslands með oliuskipinu Esso Memphis 10. marz 1950. Þykja brot þessi varða við 15. og 20. gr. sbr. 2. málsg. 22. gr. nefndra laga nr. 70/1947, sbr. 15. og 20. gr. sbr. 2. málsg. 22. gr. nefndra laga nr. 70/1947, sbr. nú 4. gr. og 7. gr. sbr. 3. málsg. 19. gr. framangreindra laga nr. 35/1950, svo og tilkynningu verðlagsstjóra nr. 3 1. marz 1950, sbr. tilkynningu hans nr. 7 31. marz 1950.

Í ákæruskjali er þess krafizt, að allir hinir ákærðu verði dæmdir til refsingar samkvæmt framangreindum lagafyrirmælum svo og greiðslu alls sakarkostnaðar. Þá er þess krafizt, að stjórn Oliufélagsins h/f, þeir Vilhjálmur Þór forstjóri, Hofsvallagötu 11, Reykjavík, Ástþór Matthíasson forstjóri, Vestmannaeyjum, Jakob Frímannsson, Þingvallastræti 2, Akureyri, Karvel Ögmundsson út-

gerðarmaður, Ytri-Njarðvík, og Skúli Thorarensen forstjóri, Fjölu-götu 11, Reykjavík og stjórn Hins íslenska steinolíuhlutafélags, sem skipuð er sömu mönnum, verði f. h. nefndra félaga in solidum dæmdar til að sæta upptöku á ólöglegum hagnaði af sölu nefnds olíufarms, er kom til Íslands með Esso Memphis hinn 10. marz 1950, sbr. 2. málsgr. 22. gr. laga nr. 70/1947, 3. málsgr. 19. gr. laga nr. 35/1950 og 69. gr. hegningarlaganna.

Allir eru ákærðu komnir yfir lögaldur sakamanna.

Ákærði Sigurður Jónasson er fæddur 19. ágúst 1896 í Lækjarbæ í Fremri-Torfustaðahreppi.

Allt frá árinu 1941 hefur hann 13 sinnum sætt sektum og áminningum fyrir ýmis brot í akstri og meðferð bifreiða, en auk þess hefur hann sætt þessum kærum og refsingum:

1929 1/8 Sátt. 75 kr. sekt fyrir ölvun á almannafæri.

1929 13/12 Sátt. 100 kr. sekt fyrir ólöglegan innflutning á hálm.

1950 14/1 Dómur. 10 daga varðhald og 6 mánaða ökuleyfisvpt-ing fyrir ölvun við bifreiðaakstur.

Ákærði Jóhann Gunnar Stefánsson er fæddur 21. júlí 1908 á Hvammstanga og hefur tvisvar, árin 1948 og 1951, sætt áminningu fyrir ólöglegt bifreiðastæði.

Ákærði Haukur Hvannberg er fæddur 22. júlí 1921 í Reykjavík og hefur síðan 1939 tvisvar sætt áminningu fyrir lögreglusamþykkt-arbrot og fjórum sinnum verið sektaður fyrir brot í akstri og meðferð bifreiða.

Málavextir eru þeir, sem nú skal greina:

I.

Í kring um mitt ár 1946 var stofnað hér í bænum hlutafélag, sem nefnt var Olíufélagið h/f, og var tilgangur þess að flytja inn olíuvörur og reka verzlun með þær hér á landi. Gerðist ákærði Sigurður forstjóri félags þessa hinn 1. janúar 1947 og gegndi því starfi þar til um síðustu áramót 1951—1952, en þá tók við forstjóra-starfinu í félaginu ákærði Jóhann Gunnar Stefánsson, sem gegnt hafði skrifstofustjórastarfi hjá því frá 1. janúar 1947.

Um sama eða svipað leyti og Olíufélagið h/f var stofnað, varð allmikil breyting á hlutafjáreign í Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi, sem starfað hafði þá hér í bænum um mörg undanfarin ár og rekið ýmis konar viðskipti með olíuvörur, en breytingin virðist aðallega hafa falizt í því, að á fyrrnefndum tíma eignaðist Olíufélagið h/f mikinn meirihluta hlutafjárupphæðar Hins íslenska steinolíuhlutafélags, og virðast þessi tvö félög eftir það hafa verið rekin í nánú sambandi hvort við annað, en að sambandinu milli þeirra verður nánar vikið síðar.

Fyrst eftir að Olíufélagið h/f hóf starfsemi sína, gegndi ákærði Sigurður framkvæmdastjórastarfi í Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi, jafnframt því sem hann var forstjóri Olíufélagsins h/f, en

þann 1. janúar 1949 lét ákærði Sigurður af störfum í fyrrnefnda félaginu, og tók þá við því starfi ákærði Haukur Hvannberg, og gegnir hann því starfi enn.

Sumarið eða haustið 1947 gerði Hið íslenska steinolíuhlutafélag samning við erlent (bandarískt) félag, sem starfaði á Keflavíkurflugvelli, um sölu á olíuvörum til þess vegna ýmislegrar starfsemi, sem það rak þar. Ekki liggur samningur þessi fyrir í máli þessu, en eftir því sem næst verður komið og t. d. samkvæmt framburði ákærða Hauks Hvannbergs, hefur samningur þessi að mestu leyti, a. m. k. efnislega, verið samhljóða samningi, sem fyrrnefnt félag gerði við bandaríska félagið Lockheed Aircraft Overseas Corporation, en samningur þessi er dagsettur þann 1. september 1949 og hefur hann verið lagður fram meðal skjala málsins.

Í 1. gr. samnings þessa er það m. a. ákvæðið, að Hið íslenska steinolíuhlutafélag, sem nefnt er í samningnum seljandi, skuli láta fyrrnefndu bandarísku félagi, sem nefnt er í samningnum kaupandi, í té allt það, er kaupandinn þarfnast af hita- og hitunareldsneyti, smurningsolíum og annarri skyldri framleiðslu úr steinolíu til atvinnurekstrar kaupandans á Keflavíkurflugvelli.

Í þessari grein segir og, að seljandinn (H.Í.S.) skuli fyrir eigin reikning annast geymslu og dreifingu á þeim olíuvörum, sem kaupandinn þarfnast, og jafnan hafa til taks nægilegar birgðir af olíuvörum, svo að fullnægt sé þörfum kaupandans.

Í 2. gr. samningsins er ákvæði um m. a., að seljandinn skuli láta kaupandanum í té þær olíuvörur, sem hann þarfnast, á hvaða tíma sem þeirra kann að vera þörf, bæði á Keflavíkurflugvelli, í Reykjavík o. s. frv.

Í 3. grein samningsins eru m. a. ákvæði um, að kaupandinn skuli leggja seljandanum til bifreiðar til dreifingarinnar og fleira, sem ekki verður hér nánar rakið, en í 4. gr. segir, að kaupandinn skuli greiða seljandanum fyrir olíuvörur, sem honum eru afhentar, eftir því verðlagi, sem tilgreint er á hinum ýmsu vörutegundum á verðskrá, sem fest er við samninginn. Segir einnig í þessari grein, að seljandinn skuli leggja fyrir kaupandann þann 10. hvers mánaðar eða þar um bil reikning í því formi, sem kaupandinn kann að óska eftir, yfir allar olíuvörur, sem afhentar hafa verið undanfarinn mánuð, og skuli kaupandinn þegar í stað greiða þá reikninga í lög-mætum gjaldeyri Bandaríkjanna.

Í 5., 6., 7., 8. og 9. greinum nefnds samnings eru ýmisleg ákvæði um framkvæmd hans, sem ekki verður séð að snerti mál þetta beinlínis, en í 10. gr. hans er tekið fram, að samningurinn taki ekki til sölu á flugvélabenzíni, smurningsolíu né öðru því, er flugvél-ar nota.

Ekki er annað vitað en að framangreindur samningur hafi verið í gildi a. m. k. fram að þeim tíma, er rannsókn máls þessa hófst. Af öðrum gögnum málsins verður hins vegar séð, að Hið íslenska

steinolíuhlutafélag hefur á sama tímabili og samningur þessi gildi fyrir, selt mikið af flugvélabenzíni og öðrum olíuvörum, sem flugvélar nota, ýmsum erlendum flugfélögum vegna viðkomu flugvéla þeirra á Keflavíkurflugvelli og fengið andvirði hinna seldu olíuvara til þeirra greitt í sama gjaldeyri og hið bandaríska félag greiddi með samkvæmt fyrrnefndum samningi, þ. e. bandaríkjadollurum. Að fyrirkomulaginu við greiðslu olíuvara, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag lét erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli í té, verður vikið síðar.

Um það, hversu hafi verið háttað verkaskiptingu milli Olíufélagsins h/f og Hins íslenska steinolíuhlutafélags, fyrst eftir að Olíufélagið h/f var stofnað, er ekki fyllilega vitað, en með tillögum, sem samþykktar voru bæði af stjórn Olíufélagsins h/f og Hins íslenska steinolíuhlutafélags var viðskiptum og verkum skipt þannig milli félaganna frá 1. janúar 1949.

1. Hið íslenska steinolíuhlutafélag, sem hefur viðskiptasamninga um Keflavíkurflugvallarviðskipti, skyldi annast þau viðskipti að öllu leyti sjálfstætt.
2. Hið íslenska steinolíuhlutafélag tæki við samningum, sem eru á milli togaraeigenda og Olíufélagsins h/f, og skyldi annast þau viðskipti að öllu leyti sjálfstætt. Viðskipti við togara, þó að eigi séu samningsbundnir, svo sem sölu á gasolíu, smurningsolíu, feiti o. s. frv., skyldi Hið íslenska steinolíuhlutafélag einnig annast.
3. Hið íslenska steinolíuhlutafélag skyldi annast öll „banker“-viðskipti að öllu leyti sjálfstætt. Skyldi þetta eiga við sölu á „fuel-oil“, „marine diesel oil“, „gasoil“ til erlendra skipa og stærri íslenskra skipa, hvort sem þessi sala færi fram hér á landi eða erlendis. Viðskipti við British Mexican Oil Company, London, skyldi þannig öll verða hjá Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi.
4. Hið íslenska steinolíuhlutafélag skyldi annast alla eldsneytisolíusölu til húsa og fyrirtækja í Reykjavík og Hafnarfirði, rekstur benzínstöðvarinnar og smurningsstöðvarinnar, Hafnarstræti 23, og að auki þau „local“ viðskipti, sem samkomulag kynni að verða um milli framkvæmdastjóra Hins íslenska steinolíuhlutafélags og Olíufélagsins h/f.
5. Olíufélagið h/f skyldi annast um innflutning á öllum olíum handa Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi, en það félag skyldi gefa Olíufélaginu h/f upp með hæfilegum fyrirvara áætlaðar þarfir sínar. Stjórn Olíufélagsins h/f skyldi ákveða fyrir ákveðið tímabil í einu, hvaða gjald Olíufélagið h/f skyldi taka fyrir útvegum, sölu, móttöku, geymslu og afhendingu olíunnar í skip frá Hvalfjarðarstöðinni eða frá lager í Reykjavík eða annars staðar á Íslandi.
6. Hið íslenska steinolíuhlutafélag skyldi sjálft senda reikninga yfir seldar vörur til erlendra félaga eða til viðkomandi innheimtu.

aðilja erlendis og skyldi hafa reikning hjá Esso Treasury. Það skyldi láta Oliufélaginu h/f í té alla þá dollara, sem því áskotnaðist, eftir nánari reglum, sem settar skyldu af stjórn félagsins.

7. Oliufélagið h/f skyldi annast bókhald Hins íslenska steinolíuhlutafélags og útborganir peninga fyrir það félag eftir tilmælum framkvæmdastjóra þess. Um innheimtu í Reykjavík skyldi fara eftir samkomulagi. Fyrir þetta skyldi reiknast gjald, sem ákveðið yrði af stjórn Oliufélagsins h/f fyrir ákveðinn tíma í einu. Oliufélagið skyldi láta Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi í té starfslið, eftir því sem við yrði komið.

Framanritaðri verkaskiptingu milli hinna tveggja félaga virðist að mestu hafa verið haldið, eins og hún var ákveðin í þessum ákvörðunum. Þó mun sú breyting hafa orðið á frá því, sem í 5. gr. hér að framan segir, að Hið íslenska steinolíuhlutafélag tók vörur, sem Oliufélagið h/f flutti inn, í umboðssölu, en greiddi ekki hinu félaginu gjald fyrir útvegum, sölu, móttöku o. s. frv., eins og ákveðið er í 5. gr. starfsskiptingarreglnanna hér að framan.

Til viðbótar þeim upplýsingum, sem felast í starfsskiptingarreglum hinna tveggja félaga, eins og þeim er lýst hér að framan, um verkefnaskiptingu og skiptingu viðskipta milli félaganna, hefur ákærði Sigurður lýst nokkru nánar við rannsókn málsins viðskiptum félaganna um sérstök atriði, og hefur ákærði Haukur einnig við rannsókn málsins jatað þær upplýsingar réttar. Varðandi það atriði, hvernig háttað sé greiðslu Hins íslenska steinolíuhlutafélags til Oliufélagsins fyrir þær oliuvörur, sem fyrrnefnda félagið fær frá síðarnefnda félaginu, segir ákærði Sigurður þann hátt hafa verið á hafðan upphaflega, er viðskipti félaganna hófust, að Oliufélagið h/f hafi skuldað Hið íslenska steinolíuhlutafélag mánaðarlega fyrir þeim oliuvörum, sem það hafi selt viðkomandi mánuð, en nú síðustu árin hafi það ýmist verið, að Oliufélagið h/f hafi fært Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi til skuldar andvirði þeirra oliuvara, sem það selur, jafnóðum og það innheimtist hjá Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi eða í lok reikningsársins. Þó segir ákærði Sigurður geta komið fyrir, að Hið íslenska steinolíuhlutafélag greiði Oliufélaginu h/f oliuvörur, sem fyrrnefnda félagið fær hjá hinu síðarnefnda, þegar við móttöku.

Greiðslu Oliufélagsins h/f fyrir erlendan gjaldeyri, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag hefur aflað sér með sölu oliuvara á Keflavíkurflugvelli, en andvirði slíkra vara er öðru hvoru fært inn á reikning Oliufélagsins h/f af reikningi Hins íslenska steinolíuhlutafélags, eins og síðar verður nánar lýst, segir ákærði Sigurður fara þannig fram, að Oliufélaginu h/f sé fært til skuldar á reikningi Hins íslenska steinolíuhlutafélags andvirði þess gjaldeyris fyrir oliuvörur, sem síðarnefnda félagið hefur selt á Keflavíkurflugvelli, um leið og fyrrnefnda félaginu berst vitneskja um frá hinu erlenda viðskiptafirma félaganna, að andvirði slíkra vara hafi verið fært

inn á reikning þess (Olíufélagsins h/f) af reikningi Hins íslenzka steinolíuhlutafélags.

Skiptingu ágóða af olíuvörusölu hér á landi milli hinna tveggja félaga segir ákærði Sigurður fara þannig fram, að ýmist fái Hið íslenzka steinolíuhlutafélag smásöluágóða af þeim olíuvörum, sem það selur og ágóði verður af, eða félagið fái hjá Olíufélaginu h/f afslátt, sem smásöluágóða nemur, fyrst og fremst af þeim vörum, sem Hið íslenzka steinolíuhlutafélag hefur ekki haft neinn hagnað af að selja, og einnig fái það félag almennan viðskiptaafslátt hjá Olíufélaginu, hvort sem um hagnað af sölunni hefur verið að ræða eða ekki.

Um skiptingu hagnaðar af olíuvörusölu hinna tveggja félaga hefur ákærði Haukur tekið fram, að yfirleitt renni ágóðinn af sölu varanna til þess félags, sem söluna annast á hinum ýmsu olíutegundum, en hvað snertir benzínsöluna í Hafnarstræti 23, sem Hið íslenzka steinolíuhlutafélag rekur, renni heildsöluágóðinn af þeirri sölu til Olíufélagsins h/f, en smásöluágóðinn til Hins íslenzka steinolíuhlutafélags. Þá má geta þess, að samkvæmt upplýsingum þeirra ákærðu Sigurðar og Hauks á Olíufélagið h/f að langmestu leyti dreifingartæki, sem hin tvö umræddu félög nota, t. d. bifreiðar, olíugeyma, dælur o. s. frv.

Fyrirkomulag á greiðslu og innheimtu andvirðis þeirra olíuvara, sem Hið íslenzka steinolíuhlutafélag selur erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli, en andvirði þeirra er samkvæmt því, sem áður er sagt, innt af hendi í erlendri mynt (aðallega eða eingöngu í bandaríkjadollurum), virðist eftir framburðum þeirra ákærðu Sigurðar og Hauks, og þó aðallega þess síðarnefnda, vera tvenns konar.

1. Ef olíuvörur hafa verið seldar aðiljum á flugvöllinum, sem nota þær þar, t. d. hráolía til upphitunar o. fl., en til slíkra viðskipta tekur samningurinn, sem getið er um hér að framan milli Hins íslenzka steinolíuhlutafélags og Lockheed Aircraft Overseas Corporation, virðist greiðsla fyrir vörurnar fara þannig fram, að eftir úttekt varanna sendir skrifstofa Hins íslenzka steinolíuhlutafélags reikning fyrir þær til skrifstofu viðkomandi erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, og samþykkir sú skrifstofa síðan reikningana eða gerir við þá athugasemd eftir atvikum, en sendir þá síðan til skrifstofu viðkomandi aðilja í Ameríku (Bandaríkjunum) með fyrirmælum um að greiða þá inn á reikning Hins íslenzka steinolíuhlutafélags hjá fyrirtækinu Esso Export Corporation í New York, en við þetta fyrirtæki skipta félögin, sem hér ræðir um (H.Í.S. og Olíufélagið h/f).

2. Sé hins vegar um greiðslur á olíuvörum, sem ekki eru notaðar á Keflavíkurflugvelli, að ræða, t. d. eldsneyti til flugvéla, mun greiðslan fara þannig fram, að skrifstofa Hins íslenzka steinolíuhlutafélags sendir skilríki fyrir úttekt varanna til skrifstofu Esso Export Corporation, og tekur þetta fyrirtæki síðan að sér sam-

kvæmt samningi við Hið íslenska steinolíuhlutafélag að innheimta reikningana hjá hinum ýmsu úttektaraðiljum varanna.

Í fyrra tilvikinu virðist því hið ameríska fyrirtæki (Esso Export Corporation) ekki færa Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi andvirði sendra reikninga vegna úttektar olíuvara á Keflavíkurflugvelli til tekna, fyrr en þeir hafa verið samþykktir og greiddir, en í síðara tilvikinu sé andvirði reikninganna hins vegar fært félaginu til tekna við móttöku þeirra eða fljótlega eftir hana, án þess að hlutaðeigandi skuldari (eitt hvert flugfélag) þurfi að vera búð að greiða reikningsupphæðina til innheimtufyrirtækisins (Esso Export Corporation).

Öðru hvoru berast síðar Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi „credit“-nótur frá Esso Export Corporation um þær upphæðir, sem fyrirtækið hefur fært Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi til tekna í það og það skiptið inn á reikning félagsins hjá hinu erlenda fyrirtæki. Sá gjaldeyrir, sem þannig myndast hjá nefndu fyrirtæki, eign Hins íslenska steinolíuhlutafélags, virðist síðan vera yfirfærður til Olíufélagsins h/f einu sinni í mánuði, og fær það félag tilkynningu um yfirfærsluna frá innheimtufyrirtæki Hins íslenska steinolíuhlutafélags og viðskiptafyrirtæki Olíufélagsins h/f, þ. e. Esso Export Corporation.

Ákærði Haukur hefur tekið fram, að skrifstofa Hins íslenska steinolíuhlutafélags viti að vísu nokkurn veginn á hverjum tíma, hvert andvirði seldra olíuvara á Keflavíkurflugvelli er eða kemur til með að verða, en segir þó skrifstofuna aldrei geta verið örugga um, að einmitt það andvirði, sem hún hafi gert ráð fyrir að myndast vegna afhentra olíuvara á Keflavíkurflugvelli, samkvæmt þeim skilríkjum, sem hún hefur í höndum, verði fært Hinu íslenska steinolíuhlutafélagi til tekna hjá Esso Export Corporation, með því að við innheimtu eða greiðslu þessara krafna geti komið til greina sveiflur á olíuverði á heimsmarkaðinum o. fl. Þá hefur ákærði Haukur og tekið fram, að liðið geti allt að því tveir til þrír mánuðir, frá því að Hið íslenska steinolíuhlutafélag afhendir erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli olíuvörur, þar til skrifstofu félagsins hafa horizt skilríki („credit“-nótur) frá Esso Export Corporation um greiðslu andvirðis þessara vara inn í reikning félagsins hjá innheimtufyrirtækinu, og valdi ýmislegt þessum drætti, t. d. það, að nokkur tími fari í að senda skilríkin fyrir sölnunni frá Keflavíkurflugvelli til skrifstofu félagsins hér í bænum, athugun og samansöfnun reikninganna á skrifstofunni hér og að ekki séu reikningar yfir sölnuna á Keflavíkurflugvelli yfirleitt sendir til Ameríku fyrr en eftir lok hvers mánaðar og loks það, að talsverður tími geti farið í að senda skilríkin fyrir sölu varanna á flugvellinum frá aðalskrifstofu Hins íslenska steinolíuhlutafélags hér í bænum til Ameríku.

Sé framangreindur framburður ákærða Hauks, sem er samhljóða framburði ákærða Sigurðar um þetta sama atriði, svo langt sem framburður hins síðarnefnda nær, lagður til grundvallar, virðist geta liðið allt upp í tveir til þrír mánuðir, frá því að Hið íslenska steinolíuhlutafélag afhendir olíuvörur til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, þar til Olíufélaginu h/f hefur borizt tilkynning um það frá viðskiptafirma félagsins í Ameríku (Esso Export Corporation), að andvirði þeirra sömu olíuvara hafi verið fært Olíufélaginu h/f til tekna í reikningi hins ameríska fyrirtækis.

Hins vegar hafa þeir ákærði Sigurður og Haukur borið við rannsókn málsins, að Hið íslenska steinolíuhlutafélag eða skrifstofa félagsins tilkynni skrifstofu Olíufélagsins h/f eftir lok hvers mánaðar, hverju sala olíuvara á Keflavíkurflugvelli til erlendra aðilja nemi í þeim mánuði, sem þá er nýliðinn. Hefur ákærði Sigurður einnig tekið fram í sambandi við þetta, að ef sérstaklega standi á eða liggja á, geti skrifstofa Olíufélagsins fengið upplýsingar um þetta hjá skrifstofu Hins íslenska steinolíuhlutafélags fyrir utan hinar mánaðarlegu tilkynningar.

Ákærði Sigurður hefur við rannsókn málsins tekið fram og lýst því sem skoðun sinni, að hann telji Olíufélagið h/f ekki hafa eignazt til ráðstöfunar andvirði seldra olíuvara, sem fært er inn á reikning þess með framangreindum hætti, fyrr en nefndu félagi hefur borizt tilkynning um það frá Esso Export Corporation, að greiðslur vegna slíkra vara hafi verið færðar inn á reikning Olíufélagsins h/f. Hann hefur þó tekið fram, að í vissum tilfellum geti andvirði seldra olíuvara á Keflavíkurflugvelli komið félaginu til góða sem gjaldeyriseign, þótt ekki hafi félaginu enn borizt tilkynning um hana, ef hún hefur verið færð inn í bækur Esso Export Corporation. Geti þetta t. d. átt við, ef olíufarmur er um það bil að fara frá Ameríku til Olíufélagsins h/f, sem félagið hefur ekki fengið formlegan umráðarétt yfir nægilegum gjaldeyri til að greiða, en í slíku tilfelli muni viðskiptafirma Olíufélagsins h/f, Esso Export Corporation, leyfa farminum að fara, ef nægilega miklar greiðslur fyrir seldar olíuvörur á Keflavíkurflugvelli hafa verið færðar inn í reikning félagsins hjá Esso Export Corporation, þótt ekki hafi félaginu þá borizt formlegar tilkynningar um þær.

Við rannsókn málsins hefur ákærði Sigurður lýst yfir því, að hann hafi litið svo á sem forstjóri Olíufélagsins h/f, að félaginu væri skylt að verja þeim erlenda gjaldeyri, sem það eignaðist á framangreindan hátt vegna sölu Hins íslenska steinolíuhlutafélags á olíuvörum á Keflavíkurflugvelli, til kaupa á olíuvörum og til greiðslu farmgjalda af slíkum vörum, ef svo bæri undir, og þá fyrst og fremst til nauðsynlegra innkaupa vegna olíusölu Hins íslenska steinolíuhlutafélags til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, enda telur hann, að Olíufélagið h/f hafi ekki neina aðra möguleika til að afla dollaragjaldeyris til greiðslu á innkaupum vegna Kefla-

víkurviðskipta Hins íslenzka steinolíuhlutafélags en þá, sem skapast við söluna og viðskiptin á nefndum flugvelli.

Sá gjaldeyrir, sem Hið íslenzka steinolíuhlutafélag aflaði með sölu oliuvara á Keflavíkurflugvelli til erlendra aðilja og síðan var afhentur Olíufélaginu h/f til ráðstöfunar með framangreindum hætti, virðist aldrei frá upphafi þessara viðskipta hafa verið afhentur íslenskum bönkum, heldur færður beint inn á reikning Olíufélagsins h/f, sem síðan ráðstafaði honum eins og fyrr segir. Við upphaf rannsóknar málsins bar ákærði Sigurður, aðspurður um heimild til þessa fyrirkomulags, að stjórn Landsbanka Íslands hefði leyft þetta fyrirkomulag, og nefndi hann sérstaklega í því sambandi Jón Árnason, einn bankastjóra Landsbanka Íslands. Síðar við lok rannsóknarinnar bar ákærði Sigurður, að hann hafi á árinu 1947 eða 1948 aflað heimildar til þessa fyrirkomulags hjá einum eða fleirum þáverandi bankastjórum Landsbankans og einum eða fleirum þáverandi ráðherrum. Út af þessum framburði ákærða Sigurðar hafa þeir af bankastjórum Landsbanka Íslands á árunum 1947 og 1948, sem nú eru á lífi, verið kvaddir fyrir dóm og spurðir, hvort þeir könnuðust við að hafa leyft fyrrgreint fyrirkomulag um gjaldeyrismeðferð, en ekki könnuðust þeir við að hafa veitt slíkt leyfi eða rak minni til þess. Sama er að segja um þá menn, sem gegnt höfðu ráðherraembættum þessi ár og kvaddir voru fyrir dóm af þessu tilefni. Hins vegar verður séð af gögnum málsins, að bæði Fjárhagsráð og gjaldeyriseftirlit bankanna hafa í verki viðurkennt þetta fyrirkomulag, Fjárhagsráð með því að veita Olíufélaginu h/f innflutningsleyfi án gjaldeyris fyrir olíuförmum allt frá árinu 1947 og gjaldeyriseftirlitið með því að taka án mótmæla við skilgreinum frá félaginu yfir ráðstöfun á erlendum gjaldeyri, sem félagið hafði aflað sér vegna Keflavíkurflugvallarviðskipta Hins íslenzka steinolíuhlutafélags, sbr. þó það, sem hér fer á eftir:

Af gögnum málsins verður þó séð, að í ársbyrjun 1948 hefur gjaldeyriseftirlit bankanna bent Olíufélaginu h/f á, að því bæri að gera skil á þeim erlenda gjaldeyri, sem það eignaðist vegna viðskipta Hins íslenzka steinolíuhlutafélags við erlenda aðilja á Keflavíkurflugvelli, til bankanna þá þegar, og mun gjaldeyriseftirlitið hafa ítrekað þessa ábendingu eða fyrirmæli til félagsins í árslok sama ár. Mun þetta síðan hafa leitt til bréfaviðskipta milli Fjárhagsráðs, Viðskiptanefndar, sem þá var starfandi, og Hins íslenzka steinolíuhlutafélags um málið, og lyktaði þeim með bréfi Fjárhagsráðs, dags. 28. marz 1949, þar sem ráðið lýsir yfir því, að það hafi haft málið til meðferðar og fallizt á það fyrir sitt leyti, að viðskiptum þessum verði hagað svo sem um geti í bréfi Olíufélagsins h/f frá ákveðnum degi (á að vera í bréfi Hins íslenzka steinolíuhlutafélags til Viðskiptanefndar, dags. 12. marz 1949) þar til endanlega verði gengið frá tilhögun málsins, en í bréfi þessu er tilhögun á meðferð erlends gjaldeyris, sem Hið íslenzka steinolíu-

hlutafélag aflar með sölu oliuvara á Keflavíkurflugvelli, lýst á sama eða svipaðan hátt í öllum aðalatriðum og hér að framan hefur verið gert. Svo virðist sem gjaldeyriseftirliti bankanna hafi að minnsta kosti öðru hvoru verið látin í té skilagrein fyrir viðskiptum Hins íslenszka steinolíuhlutafélags á Keflavíkurflugvelli og gjaldeyrismeðferð Olíufélagsins h/f, sem af þeim leiddi, fram að þeim tíma, sem fyrrnefnd bréfaviðskipti milli áðurnefndra aðilja fóru fram, en frá 1. janúar 1950 mun Olíufélagið h/f hafa afhent gjaldeyriseftirlitinu mánaðarlega reikningsyfirlit það, sem því hefur borizt frá Esso Export Corporation yfir viðskipti félagsins við þetta fyrirtæki.

Af skýrslu Viðskiptanefndar og Fjárhagsráðs um leyfisveitingar til Olíufélagsins h/f frá ársbyrjun 1947 til ársloka 1950 verður séð, að nefnt félag hefur í sívaxandi mæli á þessum árum fengið innflutningsleyfi án gjaldeyris fyrir olíuvörum, en öll þessi ár hefur félaginu þó verið veitt nokkuð af gjaldeyrisleyfum til kaupa á slíkum vörum svo og til greiðslu á farmgjöldum og sjóvátryggingu, og virðist Olíufélagið h/f eingöngu eða nær eingöngu hafa greitt farmgjöld og vátryggingu vegna innfluttra oliuvara á þessum árum með gjaldeyri, sem því var veitt leyfi fyrir af íslenskum gjaldeyrisyfirvöldum. Olíufarmana sjálfa hefur félagið hins vegar, eins og fyrr segir, í vaxandi mæli á fyrrnefndum árum greitt með erlendum gjaldeyri, sem aflað var með sölu Hins íslenszka steinolíuhlutafélags á olíuvörum á Keflavíkurflugvelli, en eins og áður er greint, hefur slíkur gjaldeyrir verið afhentur Olíufélaginu til kaupa á olíufurðum.

II.

Meðan á rannsókn máls þessa stóð, var endurskoðunarskrifstofu N. Mancher & Co. falið að endurskoða bókhald Hins íslenszka steinolíuhlutafélags og Olíufélagsins h/f til þess að afla upplýsinga um ýmis atriði, sem máli voru talin skipta við rannsóknina. Annaðist Jón Guðmundsson f. h. þessa fyrirtækis endurskoðunina.

Var endurskoðandanum meðal annars falið að athuga, hver hafi verið inneign eða skuld Hins íslenszka steinolíuhlutafélags við firmað Esso Export Corporation í New York vegna sölu félagsins á olíuvörum á Keflavíkurflugvelli þann 1. janúar 1950, hve numið hafi miklu andvirði seldra olíuvara félagsins á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu frá 1. janúar 1950 til 19. marz 1950 og hvenær andvirði seldra olíuvara á Keflavíkurflugvelli á þessu tímabili er talið afhent Olíufélaginu h/f til ráðstöfunar.

Þá var endurskoðandanum og falið að athuga, hver hafi verið inneign Hins íslenszka steinolíuhlutafélags hjá fyrirtækinu Esso Export Corporation þann 19. marz 1950, sem ekki hafði þá þegar verið afhent Olíufélaginu h/f til ráðstöfunar.

Verður nú lýst athugunum endurskoðandans á framangreindum atriðum.

1. Viðskiptareikningur, þ. e. innheimtureikningur Hins íslenska steinolíuhlutafélags við fyrirtækið Esso Export Corporation, var sléttur samkvæmt bókum félagsins (H.Í.S.) þann 1. janúar 1950.

2. Útistandandi skuldir viðskiptamanna á Keflavíkurflugvelli við Hið íslenska steinolíuhlutafélag námu samtals þann 1. janúar 1950 \$ 240.689.10.

3. Olíusala félagsins á Keflavíkurflugvelli til erlendra aðilja á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950 nam samtals \$ 352.111.41.

4. Innborganir viðskiptamanna á sama tímabili til Esso Export Corporation vegna úttektar þeirra á olíuvörum á Keflavíkurflugvelli námu samtals \$ 411.595.07, en í þessum innborgunum eru meðtaldar útistandandi skuldir 1. janúar 1950, sem, eins og áður segir, námu samtals \$ 240.689.10. Af sölunni á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950 höfðu því greiðst þann 19. marz \$ 170.905.97.

Andvirði þeirra olíuvara, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag átti útistandandi þann 1. janúar 1950 (\$ 240.689.10), og þeirra olíuvara, sem afhentar höfðu verið erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu 1. janúar til 19. marz 1950 (\$ 352.111.41), samtals \$ 592.800.51, hefur samkvæmt athugunum endurskoðandans á bókum félagsins (H.Í.S.) verið afhent Olíufélaginu h/f með milli-færslum hjá Esso Export Corporation þannig:

31. jan. 1950	\$ 138.397.83
28. febr. 1950	- 244.852.48
31. marz 1950	- 132.912.96
1. maí 1950	- 63.405.75
1. júní 1950	- 55.874.35

Samtals \$ 635.443.37

Inneign Hins íslenska steinolíuhlutafélags hjá skuldunautum 1. janúar 1950 + sölu á Keflavíkurflugvelli 1. janúar til 19. marz 1950 samtals \$ 592.800.51

Mismuninn \$ 42.642.86

segir endurskoðandinn vera sölu félagsins frá 19. til 31. marz 1950, að meðtöldum smávægilegum leiðréttingum.

Þá hefur endurskoðunin og leitt í ljós, að olíusala Hins íslenska steinolíuhlutafélags til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli frá 1. marz til 19. sama mánaðar 1950 hefur numið \$ 68.080.52. Með því að draga þessa upphæð frá upphæðinni \$ 592.800.51, en þeirri upphæð námu útistandandi skuldir Hins íslenska steinolíuhlutafélags þann 1. janúar 1950 vegna olíusölu til erlendra aðilja á Keflavíkurflug-

velli að viðbætti olíusölu til sömu aðilja á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950, verður séð, að þann 1. marz 1950 hefur félagið verið búið að afla með olíusölu til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli frá áramótum 1950 að viðbætti útistandandi skuld vegna þessara viðskipta um nefnd áramót \$ 524.719.99, ýmist innheimt eða óinnheimt þann 1. marz 1950.

Þá var og, meðan á rannsókn málsins stóð, sömu endurskoðunar-skrifstofu falið að athuga í bókum Olíufélagsins h/f, hver hefði verið inneign eða skuld félagsins við fyrirtækið Esso Export Corporation í New York þann 1. janúar 1950, hverjar hefðu verið innborganir í reikning félagsins hjá fyrrnefndu fyrirtæki á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950, svo og hverju hafi numið innstæða Olíufélagsins h/f hjá fyrirtæki þessu, þegar olíufarmurinn, sem kom með olíuskipinu Esso Memphis þann 10. marz 1950, hafði verið greiddur samkvæmt bókum félagsins. Einnig skyldi athuga, hverjar greiðslur fyrirtækið Esso Export Corporation hafði innt af hendi fyrir Olíufélagið h/f á þessu tímabili. Enn fremur skyldi athuga og upplýsa, hver hefði verið inneign eða skuld Olíufélagsins h/f hjá fyrirtækinu Esso Export Corporation þann 19. marz 1950 samkvæmt bókum félagsins.

Sami maðurinn annaðist f. h. fyrrnefndrar endurskoðunarskrifstofu endurskoðun á bókhaldi Olíufélagsins h/f og á bókhaldi Hins íslenska steinolíuhlutafélags.

Samkvæmt athugunum endurskoðandans á bókhaldi Olíufélagsins h/f er upplýst, að skuld félagsins við fyrirtækið Esso Export Corporation nam þann 1. janúar 1950 \$ 21.407.28, en á sama tíma var inneign félagsins á sérreikningi hjá nefndu fyrirtæki \$ 27.668.73. Það skal hér tekið fram, að sérreikningur þessi virðist, eftir því sem næst verður komizt, ekki snerta viðskipti Olíufélagsins h/f við fyrirtækið Esso Export Corporation vegna kaupa fyrrnefnda félagsins á olíuvörum hjá síðarnefnda fyrirtækinu.

Samkvæmt athugun endurskoðandans var og upplýst, að samkvæmt bókum Olíufélagsins h/f hafa innborganir á reikning félagsins hjá Esso Export Corporation á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950 numið samtals \$ 383.319.02, en útborganir af sama reikningi hafa á sama tímabili numið \$ 561.464.18.

Virðist því samkvæmt þessu Olíufélagið h/f hafa staðið í skuld við fyrirtækið Esso Export Corporation þann 19. marz 1950, sem nam \$ 178.145.16 samkvæmt bókum félagsins. (Skuld félagsins við áramót tekin með).

Einnig verður séð af skýrslu endurskoðandans um endurskoðunina, að skuld Olíufélagsins h/f í viðskiptareikningi þess við Esso Export Corporation, eftir að Esso Memphis farmurinn hafði verið færður síðarnefnda fyrirtækinu til tekna þann 28. febrúar 1950 og hluti Shell h/f dreginn frá, hefur numið \$ 100.658.55 samkvæmt bókum félagsins. (Inneign í sérreikningi ekki dregin frá).

Af skýrslu endurskoðandans verður enn fremur séð, að fyrirtækið Esso Export Corporation hefur innt af hendi aðeins óverulegar greiðslur fyrir Oliufélagið h/f á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950, þegar ekki er tekið tillit til andvirðis oliufarmsins með Esso Memphis, sem fyrirtækið Esso Export Corporation virðist hafa greitt sjálfu sér af inneign Oliufélagsins h/f hjá því sem seljanda farmsins.

Þá verður loks séð af skýrslu endurskoðandans, að skuld Oliufélagsins h/f við fyrirtækið Esso Export Corporation hefur þann 19. marz 1950 numið \$ 106.633.42 samkvæmt bókum Oliufélagsins h/f, þar eð á tímabilinu frá því að Esso Memphis farmurinn var greiddur (28. febrúar) til 19. marz innti fyrirtækið af hendi greiðslu fyrir Oliufélagið h/f að upphæð \$ 5.974.87 (skuld 28. febrúar samkvæmt framansögðu \$ 100.658.55 + \$ 5.974.87 = \$ 106.633.42).

III.

Er þá að því komið, sem raunar hefur áður verið minnzt á, að þann 10. marz 1950 barst Oliufélaginu h/f oliufarmur með oliuskipinu Esso Memphis frá fyrirtækinu Esso Export Corporation, sem oft hefur áður verið minnzt á.

Í skipi þessu var eftirtalið magn af þessum oliutegundum með eftirtöldu verði (innkaupsverð):

Flugvélabenzín	3.153	tonn	samkv.	reikn.	\$ 206.959.10
Gasolía	9.060	—	—	—	- 236.810.55
Mótorbenzín	1.905	—	—	—	- 71.530.38
Ljósaoilía	603	—	—	—	- 18.739.60

Samtals \$ 534.039.63

Skipið Esso Memphis flutti í þessari ferð 1100 tonn af flugvélabenzíni, sem var eign Shell h/f, og var verðmæti þessa magns \$ 71.511.74, og er upphæð þessi innifalin í heildarverðmæti farmsins. Ef hluti Shell h/f er dreginn frá heildarverðmæti farmsins, lækkar það við frádráttinn úr \$ 534.039.63 í \$ 462.527.89. Innifalið í upphæðinni \$ 534.039.63 er farmgjald af oliufarminum, sem hér ræðir um, öllum, \$ 62.080.52. Mun Oliufélagið h/f hafa greitt það til bráðabirgða eða því hefur verið færð upphæð þessi til skuldar á viðskiptareikningi þess hjá viðskiptafirma þess (Esso Export Corporation), en þann 31. janúar 1950 var félaginu veitt gjaldeyrisleyfi að upphæð í íslenskum krónum 590.000.00 til greiðslu í bandaríkjadollurum á umræddu flutningsgjaldi. Leyfi þetta notaði félagið ekki fyrr en í júnímánuði sama ár, og með því að gengi íslenskrar krónu var þá breytt gagnvart bandaríkjadollar, frá því sem það hafði verið, þegar leyfið var veitt (sölugengi íslenskrar krónu miðað við bandaríkjadollar hafði á þeim tíma lækkað úr kr. 9.365 pr.

dollar í kr. 16.32 pr. dollar), þurfti að veita því viðbótarleyfi að upphæð kr. 423.154.00 til að greiða með farmgjaldið, sem samkvæmt því varð kr. 1.013.154.00.

Sama dag og Oliufélaginu h/f var veitt fyrrnefnt gjaldeyrisleyfi fyrir umræddu flutningsgjaldi (þ. e. 31. janúar 1950), veitti Viðskiptanefnd því einnig innflutningsleyfi án gjaldeyris fyrir oliufarminum, sem félaginu barst með oliuskipinu Esso Memphis, og nam leyfisupphæðin í íslenskum krónum 4.385.000.00, eða umreiknað í bandaríkjadollara með þáverandi sölugengi (9.365) = \$468.400.00.

Í leyfisbeiðninni til Viðskiptanefndar gat félagið þess, að umræddur oliufarmur yrði greiddur „með andvirði fyrir sölu á Keflavíkurflugvelli“.

IV.

Þann 19. marz 1950 var gengi íslenzkrar krónu lækkað, miðað við bandaríkjadollar, úr kr. 9.365 í kr. 16.32. Af því tilefni fól þáverandi verðlagsstjóri Ragnari Ólafssyni hrl. og löggiltum endurskoðanda að gera verðreikning fyrir benzín, hráolíu og steinolíu, reiknað með, að greiðsla erlends gjaldeyris vegna oliukaupanna færi fram eftir gengisfellingu íslenzku krónunnar þann 19. marz 1950. Verðreikning þenna mun endurskoðandinn hafa sent verðlagsstjóra þann 24. marz 1950.

Jafnframt reiknaði nefndur endurskoðandi fyrir verðlagsstjóra, hvenær birgðir oliufélaganna hér á landi af fyrrnefndum oliutegundum, sem þau töldu sig hafa greitt fyrir gengisfellinguna, væru þrotnar með venjulegri sölu, og miðaði hann útreikning sinn á þessu atriði við áætlun oliufélaganna sjálfra um eyðslu birgðanna, enda mun þá hafa verið talið ógerlegt að láta talningu á oliubirgðum fara fram.

Samkvæmt þeim gögnum, sem endurskoðandinn aflaði sér hjá oliufélögunum um fyrrnefnd atriði, varð niðurstaða hans sú, að hagnaður félaganna af birgðum þeirra, greiddum fyrir gengisfellinguna, væri að meðaltali horfinn tæplega 11 daga eftir hana, þ. e. um 1. apríl. Í samræmi við þessa niðurstöðu var svo oliufélögunum leyft að hækka verð á oliuvörum verulega þann 1. apríl 1950 samkvæmt tilkynningu verðlagsstjóra nr. 7 31. marz 1950. Enn fremur fól verðlagsstjóri Ragnari Ólafssyni endurskoðanda að afla birgðatalningar oliufélaganna, sem þau létu fara fram þann 1. apríl 1950, svo að unnt væri að bera hana saman við áætlun félaganna, sem hann hafði skýrt verðlagsstjóra frá þann 24. marz sama ár (um hvað birgðir þeirra, keyptar á eldra og herra gengi íslenzkrar krónu, myndu endast lengi). Í birgðatalningunni, miðaðri við 1. apríl 1950, gaf Oliufélagið h/f upplýsingar um, hvaða magn af oliuvörum því hefði borizt með skipinu Esso Memphis þann 10. marz 1950, og kvaðst félagið hafa greitt þenna farm með erlendum gjaldeyri,

keyptum eftir gengisfellinguna 19. marz 1950. Samkvæmt þessu hafði félagið því ekki að neinu getið þessa olíufarms í upplýsingum sínum til Ragnars Ólafssonar endurskoðanda um birgðir sínar keyptar á hinu eldra gengi, en, eins og áður er getið, aflaði nefndur endurskoðandi upplýsinga um slíkar birgðir olíufélaganna fyrir verðlagsstjóra í marzmánuði 1950.

Í sambandi við birgðatalninguna, miðaða við 1. apríl margnefnt ár, lét Olíufélagið h/f endurskoðandanum í té yfirlit um hagnað þann, sem það taldi sér hafa fallið í skaut vegna gengisfellingarinnar, og nam hann samkvæmt upplýsingum þess kr. 64.043.08.

V.

Rannsókn málsins hefur að talsverðu leyti snúizt um það að leitast við að afla skýringa á því, og þá aðallega hjá ákærða Sigurði, hvers vegna Olíufélagið h/f taldi ekki olíufarminn, sem því barst með olíuskipinu Esso Memphis, með birgðum félagsins, þegar það gaf Ragnari Ólafssyni endurskoðanda upplýsingar um birgðir félagsins af olíuvörum, sem greiddar höfðu verið á hinu eldra og herra gengi íslenzkrar krónu, miðað við bandaríkjadollar, þegar nefndur endurskoðandi leitaði slíkra upplýsinga hjá olíufélögunum í marzmánuði 1950, eins og áður er frá skýrt.

Þetta hefur ákærði Sigurður skýrt á þann hátt, að Olíufélagið h/f hafi ekki átt nægilega dollaraeign hjá viðskiptafyrirtæki sínu Esso Export Corporation til að greiða með fyrir gengislækkun þann hluta nefnds olíufarms, sem félagið áætlaði, að seldur yrði á innlendum markaði, og hafi því fyrrnefndar upplýsingar í sambandi við birgðir þess, greiddar fyrir gengislækkun, verið réttar.

Nánar hefur ákærði Sigurður skýrt þetta þannig, að raunverulega hafi Olíufélagið h/f enga dollaraeign átt inni hjá Esso Export Corporation í byrjun marzmánaðar 1950 vegna þess, að þegar umræddur olíufarmur, að upphæð \$534.039.63, var færður félaginu til skuldar hjá Esso Export Corporation þann 28. febrúar 1950, hafi inneign félagsins hjá nefndu fyrirtæki ekki numið nema \$383.319.02, en verðmæti olíufarmsins, auk annarra smærri greiðslna af inneign félagsins á þessum tíma, hafi numið \$561.464.18. Hafi félagið því, eftir að margnefndur olíufarmur var færður því til skuldar á reikningi þess hjá Esso Export Corporation, staðið í skuld við nefnt fyrirtæki, að upphæð \$178.145.16, en skuld þessi hafi verið nokkur þúsund dollurum hærri en nam andvirði þess hluta Esso Memphis farmsins, sem gekk til sölu handa íslenzkum notendum, en það magn mun félagið hafa áætlað, að nema myndi að verðmæti \$174.982.53 af heildarverðmæti farmsins, og verður nánar vikið að þessari áætlun síðar. Skýringar ákærða Jóhanns Gunnars á þessu atriði eru mjög í samræmi við skýringar ákærða Sigurðar, sem nú hefur verið lýst, svo langt sem skýringar ákærða Jóhanns Gunnars ná. Eins og fyrr er að vikið, liggur það ekki ljóst fyrir, hvort forráðamönnum Olíu-

félagsins h/f (ákærða Sigurði og Jóhanni Gunnari) hefur verið kunnugt um það, þegar Ragnari Ólafssyni endurskoðanda voru gefnar fyrrnefndar upplýsingar, hvert verðmæti þess hluta Esso Memphis olíufarmsins, sem gekk til Shell h/f, hafi verið. Ef svo hefur ekki verið, virðist fyrrnefnd niðurstaða ákærða Sigurðar um skuld Olíufélagsins h/f við Esso Export Corporation, eftir að margnefndur olíufarmur var færður til skuldar hjá því fyrirtæki, vera rétt, en sé hins vegar gengið út frá, að þeim ákærðu Sigurði og Jóhanni Gunnari hafi verið kunnugt um verðmæti þessa hluta, þegar þeir gáfu margnefndar upplýsingar (þ. e. að hann hafi numið \$71.511.74) ætti skuldin við Esso Export Corporation að lækka úr \$178.145.16 í \$106.633.42, og er sú niðurstaða í fullkomnu samræmi við niðurstöðu endurskoðandans við endurskoðun á bókhaldi Olíufélagsins h/f, og er þeim niðurstöðum lýst hér að framan.

Þá hefur og við rannsókn málsins verið leitast við að fá úr því skorið, hvaða eða hverjir starfsmenn Olíufélagsins h/f hafi tekið saman og síðan gefið Ragnari Ólafssyni endurskoðanda þær upplýsingar um Esso Memphis farminn, að hann hafi ekki verið greiddur fyrr en eftir gengislækkun 19. marz 1950, eða að minnsta kosti ekki sá hluti hans, sem áætlað var að seldur yrði á innlendum markaði, svo og hver hafi tekið ákvörðun um, að upplýsingar, gefnar Ragnari Ólafssyni um þetta atriði, skyldu vera þessa efnis. Eftir því sem næst verður komið eftir framburðum þeirra ákærðu Sigurðar og Jóhanns Gunnars, hefur hinn síðarnefndi tekið saman upplýsingar þessar og gefið Ragnari Ólafssyni endurskoðanda þær, að því er ákærði Jóhann Gunnar heldur helst, munnlega, en borið þessar upplýsingar undir ákærða Sigurð, áður en þær voru gefnar Ragnari Ólafssyni. Hvað snertir ákvörðun um að gefa upplýsingar þessa efnis um margnefndan Esso Memphis olíufarm, hefur ákærði Jóhann Gunnar tekið hana í samráði við ákærða Sigurð eftir framburðum þeirra beggja, enda verður séð af þessum framburðum þeirra, að þeir telja þann hluta farmsins, sem áætlað var að seldur yrði á innlendum markaði, raunverulega ekki hafa verið greiddan fyrr en eftir gengislækkun (19. marz 1950), með því að fyrr hafi ekki verið fyrir hendi nægilegur ráðstöfunarbær dollaragjaldeyrir Olíufélagsins h/f til að greiða með þenna hluta farmsins.

Ekki verður það séð af gögnum málsins, að ákærði Haukur Hvannberg hafi haft nein afskipti af að gefa Ragnari Ólafssyni endurskoðanda þær upplýsingar um Esso Memphis olíufarminn, sem hér að framan er lýst. Ekkert hefur heldur komið fram við rannsókn málsins, sem bendir til þess, að stjórnarmeðlimir í Olíufélaginu h/f, sem allir hafa verið yfirheyrðir og meðal annars spurðir um þetta atriði, hafi heldur haft nein afskipti af því, hvers efnis þessar upplýsingar voru, né að það hafi verið undir þá borið á einn eða annan hátt.

VI.

Áður og um það leyti sem rannsókn máls þessa hófst í marz-mán-
uði 1951, gaf Olíufélagið h/f og Hið íslenska steinolíuhlutafélag
nokkrum opinberum aðiljum, t. d. verðgæzlunni og skattstjóran-
um í Reykjavík, upplýsingar um ýmis atriði, sem síðar blönduðust
inn í rannsókn málsins, svo sem um áætlun um skiptingu olíufarms-
ins, sem Olíufélaginu h/f barst með Esso Memphis, milli innlends
markaðar og erlends markaðar á Keflavíkurflugvelli, greiðslu
farmsins og fleira viðkomandi honum, öflun Hins íslenska stein-
olíuhlutafélags á erlendum gjaldeyri á Keflavíkurflugvelli, yfir-
færslu hans til Olíufélagsins h/f og margt fleira.

Þykir ekki ástæða til þess hér að ræða um nema þrjár af slíkum
tilkynningum hinna tveggja félaga, eða öllu heldur Olíufélagsins
h/f, sem eftir því, sem helzt verður séð, hefur borið ábyrgð á þeim,
með því að þær hafa ekki reynst alls kostar réttar.

1. Í sambandi við álagningu stóreignaskatts samdi Olíufélagið
h/f og sendi skattstjóranum í Reykjavík skýrslu um inn- og útborg-
anir í reikning sinn hjá fyrirtækinu Esso Export Corporation frá
1. janúar til 19. marz 1950. Skýrsla þessi, sem mun hafa verið samin
og send sumarið eða haustið 1950, sýndi, að innborganir í reikning
þenna höfðu á þessu tímabili numið \$ 644.777.36, og var þá reiknað
með því, að félagið hefði þann 1. janúar nefnt ár átt inneign að
upphæð \$ 6.261.45 hjá nefndu fyrirtæki. Með því að þessar upplýs-
ingar voru ekki í neinu samræmi við síðustu upplýsingar félagsins,
sem sýndu, að innborganir í reikning félagsins hjá þessu fyrirtæki
höfðu á þessu tímabili numið \$ 383.319.02, var skjal þetta tekið til
sérstakrar athugunar við rannsókn málsins.

Umrædda skýrslu gerði Bjarni Pétur Jónasson, bókhaldari hjá
Olíufélaginu h/f, og segir hann standa þannig á niðurstöðu hennar
um innborganir í reikning félagsins á þessu tímabili, að hann hafi
við gerð skýrslunnar tekið með í reikninginn öll viðskipti Olíufé-
lagsins h/f við Esso Export Corporation og aðra erlenda aðilja,
hvort sem þau stöfuðu af olíusölu, olíukaupum eða öðru og hvort
sem viðskiptin voru skráð á aðalreikning eða sérreikning félagsins
við viðkomandi fyrirtæki (sbr. hér það, sem áður segir um aðal-
reikning og sérreikning félagsins). Samkvæmt endurskoðun Jóns
Guðmundssonar endurskoðanda á bókhaldi Olíufélagsins h/f virð-
ist þessi skýring Bjarna Péturs Jónassonar fá staðigt, að svo miklu
leyti sem hún skýrir þann mismun, sem samkvæmt þessari skýrslu
er á innborgunum í reikning Olíufélagsins h/f á þessu tímabili og
innborgunum í sama reikning á sama tímabili, samkvæmt síðari
upplýsingum nefnds félags.

Hins vegar skýrir þessi stafhæfing nefnds manns ekki það atriði,
að samkvæmt nefndri skýrslu Olíufélagsins h/f til skattstjórans í
Reykjavík eru þrjár innborganir í reikning félagsins, að upphæð
\$ 132.912.96, \$ 63.405.75 og \$ 55.874.35 taldar komnar inn í reikninginn

þann 19. marz 1950, en í síðari upplýsingum félagsins um innborganir á sama reikning á sama tímabili er þessara innborgana að engu getið, en þær taldar hafa komið inn á reikninginn síðar sem yfirfærslur af innheimtureikningi Hins íslenska steinolíuhlutafélags hjá Esso Export Corporation vegna sölu þess félags (H.Í.S.) á olíuvörum á Keflavíkurflugvelli. Eins og áður segir, eru þessar upphæðir færðar þannig í bókum Olíufélagsins h/f, \$ 132.912.96 31. marz 1950, \$ 63.405.75 1. maí sama ár og \$ 55.874.35 1. júní sama ár. Allar eru upphæðir þessar færðar á kaupgengi 9.365 (eldra genginu) í bókum Olíufélagsins h/f. Nefndur Bjarni Pétur Jónasson hefur gefið þá skýringu á því, að nefndar þrjár upphæðir eru taldar komnar inn í reikning Olíufélagsins h/f þann 19. marz 1950 í umræddri skýrslu, að hann hafi skilið fyrirmæli endurskoðanda Olíufélagsins h/f um skýrslugerð þessa þannig, að í henni ættu að koma fram öll viðskipti félagsins við erlenda aðilja fyrir gengislækkun, eða þó fremur þær upphæðir í erlendum gjaldeyri, sem bókfærðar voru í bókum félagsins á hinu eldra gengi. Ekki segir þó Bjarni Pétur það hafa verið í samráði við endurskoðanda félagsins, að innborganir þessar voru færðar á 19. marz 1950 í margnefndri skýrslu, heldur hafi hér verið að ræða um misskilning sinn á fyrirmælum endurskoðandans, eins og fyrr segir.

Bjarni Pétur Jónasson kveðst ekki geta gefið á því fullkomna skýringu, hvers vegna hann hafi látið bókfæra hinar þrjár innborganir, sem hér ræðir um og mjög hafa komið við sögu í máli þessu, á hinu eldra gengi, þótt færslurnar væru dagsettar eftir gengislækkunina, en heldur þó helzt, að hann muni, þegar bókunin átti sér stað, hafa þótt vita nokkurn veginn, að olíuvörur, sem numið höfðu að verðmæti nokkurn veginn þessum upphæðum, hefðu þegar verið seldar erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli, þegar gengislækkunin varð.

Út af margnefndum þremur innborgunum á reikning Olíufélagsins h/f við Esso Export Corporation hefur ákærði Sigurður tekið fram, að innborganir þessar muni hafa verið bókfærðar hjá Olíufélaginu h/f um leið og tilkynning um innborgun þeirra til Esso Export Corporation barst félaginu. Hann hefur og látið þess getið, að nefndum þrem upphæðum hafi verið varið til að greiða með olíufarma, sem félaginu bærust næst á eftir Esso Memphis farminum, en hefur hins vegar ekki tjáð sig um, með hvaða gjaldeyri hann telur þann hluta nefnds farms hafa verið greiddan, sem hann hefur mjög eindregið haldið fram við rannsókn málsins, að ekki hafi verið greiddur fyrr en eftir gengislækkunina 19. marz 1950.

2. Síðari hluta janúarmánaðar 1951, eða áður en rannsókn máls þessa hófst, en eftir að blaðaskrif hófust um, hvort Olíufélagið h/f hefði framið verðlagsbrot með sölu þessa hluta Esso Memphis farmsins, sem seldur var á innlendum markaði á verði, sem miðað var við, að sá hluti hefði verið greiddur á hinu nýja og lægra gengi

íslenzkrar krónu miðað við bandaríkjadollar, sendi Olíufélagið skrifstofu verðgæzlustjóra skjal, sem í fólust upplýsingar félagsins, eða öllu heldur áætlanir þess, um hve mikill hluti margnefnds farms hefði verið seldur erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli og hve mikill hluti á innlendum markaði. Samkvæmt áætlun þessari um skiptingu farmsins hafði flugvélabenzínið allt, sem félaginu barst með nefndu skipi, 2053 tonn, verið selt erlendum aðiljum, og auk þess 5000 tonn af gasolíu og 600 tonn af mótörbenzíninu. Nam heildarverðmæti þessara olíuvara eftir skiptingu félagsins \$ 287.545.36.

Til sölu á innlendum markaði var hins vegar áætlað samkvæmt þessu skjali að gengið hefðu 4060 tonn af gasolíu, 1305 tonn af mótörbenzíninu og steinolían öll, sem með skipinu barst, og nam verðmæti þessa magns af olíuvörum samtals \$ 174.982.53, eins og áður er getið um.

Framangreinda áætlun um skiptingu olíufarmsins, hvað snerti flugvélabenzín og steinolíu, þótti við rannsókn málsins engin ástæða til að vefengja, en með því að fyrrnefnd skipting á gasolíu og mótörbenzíninu milli erlends og innlends markaðar þótti ekki að sama skapi sennileg, var Jóni Guðmundssyni endurskoðanda falið að staðreyna, hvort hún væri í samræmi við bækur félagsins og Hins íslenska steinolíuhlutafélags um olíusölu á hinum tveimur mörkuðum á því tímabili, sem olíuvörur úr þessu skipi hlutu að vera seldar á. Endurskoðandinn komst að þeirri niðurstöðu, að 5.461½ tonn af gasolíu af farmi nefnds skips hefði verið selt á innlendum markaði í stað 4060 tonna af þessari olíutegund samkvæmt skiptingu Olíufélagsins h/f í fyrrnefndu skjali. Hins vegar varð ekki séð af bókum félaganna, hvort skiptingin á mótörbenzíninu milli hinna tveggja markaða var samkvæmt upplýsingum félagsins rétt eða röng, því að endurskoðandinn komst að þeirri niðurstöðu, að allt það mótörbenzín, sem félaginu barst með skipinu Esso Memphis, var óselt, þegar næsta sending af þessari olíutegund barst því. Hins vegar varð séð af athugunum, sem þeir Ragnar Ólafsson endurskoðandi og Jón P. Emils lögfræðingur gerðu, aðallega í sambandi við önnur atriði viðkomandi málinu, að 600 tonn af mótörbenzíninu myndu með meðalsölu til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, eins og hún verður fundin út úr bókum Hins íslenska steinolíuhlutafélags, endast í 253½ dag, en eins og áður er fram tekið, hafði Olíufélagið h/f í fyrrnefndu skjali til verðgæzlustjóra áætlað, að þessu magni af mótörbenzíninu úr farmi Esso Memphis hefði verið varið til sölu erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli.

Út af þessu hefur ákærði Sigurður verið spurður, hvort áætlað hafi verið, að óvenju mikill hluti mótörbenzíns, sem Olíufélaginu h/f barst með skipinu Esso Memphis, myndi verða seldur erlendum viðskiptamönnum Hins íslenska steinolíuhlutafélags á Keflavíkurflugvelli, og hefur hann svarað þeirri spurningu neitandi, en skýrt framangreinda áætlun um sölu mótörbenzíns af umræddum olíufarmi

með því, að á árinu 1949 hafi sala þessarar oliutegundar til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli verið miklu meiri en á sama tíma árið 1950.

Um skjal þetta og upplýsingar þær, sem í því felast, má annars taka fram, að það var samið og sent, löngu eftir að oliutegundirnar, sem upplýst er um skiptingu á milli erlends og innlends markaðar úr umræddu olíuskipti, voru seldar. Er skjalið undirritað af ákærða Jóhanni Gunnari, og kveðst hann hafa tekið saman þær upplýsingar, sem í því felast, í samráði við Bjarna Pétur Jónasson, bókhaldara Olíufélagsins, sem áður er nefndur. Hafa þeir ákærði Jóhann Gunnar og Bjarni Pétur látið þess getið, að við samantekt þessara upplýsinga muni hafa verið stuðzt við bækur félagsins og upplýsingar, sem í þeim felast, um atriði þau, sem skjalið fjallar um, en að einhverju leyti hafi þó verið um áætlanir að ræða við gerð skjalsins um skiptingu hinna tveggja oliutegunda (gasolíu og mótörbenzíns) úr Esso Memphis farminum milli erlends og innlends markaðar. Báðir hafa fyrrnefndir menn tekið fram, að þeir muni örugglega við gerð fyrrnefnds skjals hafa gefið þær upplýsingar, sem þeir vissu þá réttastar um þau atriði, sem skjalið fjallar um.

Ákærði Sigurður kveðst hafa séð margnefnt skjal, áður en það var sent verðgæzlustjóra.

3. Með bréfi, dags. 20. janúar 1951, til verðgæzlustjóra sendi Olíufélagið h/f upplýsingar um verðmæti þess hluta Esso Memphis olíufarmsins, sem það taldi hafa verið seldan á Keflavíkurflugvelli, og er augljóst, að með upplýsingum þessum hefur félagið ætlað að leiða sannanir að því, að sú dollaraeign, sem það taldi sér hafa áskotnast fyrir gengislækkun vegna olíusölu Hins íslenska steinolíuhlutafélags til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, hefði aðeins rúmlega nægt til að greiða með þann hluta farmsins, sem það taldi, að seldur hefði verið erlendum aðiljum á Keflavíkurflugvelli samkvæmt áætlun sinni.

Að þessari niðurstöðu kemst félagið í skjali þessu með því að bæta við verðmæti fyrrnefnds hluta farmsins \$ 57.491.88, og telur það upphæð þessa vera andvirði 876 tonna af flugvélabenzíni, sem það hefði tekið að láni af birgðum Bandaríkjastjórnar í Hvalfirði og ekki verið búið að greiða, þegar gengislækkunin varð 19. marz 1950. Benzínláni þessu, segir ákærði Sigurður, að ekki hafi verið skilað af Esso Memphis farminum, heldur af birgðum félagsins síðar á árinu. Hafi lánið ekki verið fært inn í bækur Olíufélagsins h/f nema í birgðaskýrslu félagsins og hafi heimildar til þessarar lántöku ekki verið leitað hjá öðrum íslenskum yfirvöldum en töllyfirvöldum.

Vegna þess að láns þessa er ekki getið í bókum Olíufélagsins h/f sem dollaraskuldar, hefur ekki verið tekin afstaða til þess við endurskoðun á bókhaldi félagsins.

Um þenna lántökulið telur dómurinn annars ekki ástæðu til að fjölyrða, svo sjálfsagt sem hann telur, að benzínlán þetta hafi borið að greiða í sama af olíufarminum, sem Olíufélaginu h/f barst með skipinu Esso Memphis, enda hefur því ekki verið hreyft af ákærðu Sigurði og Jóhanni Gunnari við rannsókn málsins, að um það hafi verið samið við lánveitandann, að lán þetta skyldi ekki greiða í sama, þegar er lántakandinn yrði þess umkominn, en enginn vafi er um, að svo hafi verið, þegar umræddur farmur barst félaginu. Einnig má í þessu sambandi benda á, að allt þetta lánsbenzín var, að sögn ákærða Sigurðar, selt erlendum aðiljum, sem greiddu það með erlendum gjaldeyri, sem rann óskiptur til Olíufélagsins h/f til kaupa á benzíni eða öðrum olíuvörum.

Samkvæmt framansögðu er það því álit dómsins, að það hafi á engan hátt fengið staðizt að telja benzínlán þetta sem dollaraskuld hjá Olíufélaginu við gengislækkunina, bæði vegna þess, að öll líkindi eru til, að þá hafi þegar verið búið að greiða lánið í sama, svo og vegna þess, að um leið og benzíni af þessu láni var eytt, myndaðist af sjálfu sér greiðsla í erlendum gjaldeyri fyrir það, og verður því ekki annað séð en að það hafi verið öldungis óþarft að geta þess sem dollaraskuldar, enda hefur Olíufélagið h/f ekki gert það í hinu eiginlega bókhaldi sínu. Loks má geta þess, að Olíufélagið h/f getur ekki þessarar olíuskuldar nema í einu skjali af mörgum um sama efni. Vegna alls framansagðs um þenna lið tekur dómurinn því ekki tillit til hans við úrlausn málsins.

VII.

Hefur nú málavöxtum verið lýst, svo sem efni og ástæður þykja standa til, og ber þá að athuga, hvort hinir ákærðu þykja hafa gerzt sekir við þau ákvæði, sem mál þetta er höfðað gegn þeim fyrir brot á.

Eins og málavaxtalýsingin hér að framan ber með sér, lætur Hið íslenska steinolíuhlutafélag Olíufélaginu h/f í té upplýsingar um það eftir lok hvers mánaðar, hverju nemi sala olíuvara á Keflavíkurflugvelli til erlendra aðilja í þeim mánuði, sem þá er nýliðinn. Atvikalýsingin hér að framan ber og með sér, að hinn 1. marz 1950 hefur Hið íslenska steinolíuhlutafélag verið búið að afla með olíusölu til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli frá áramótum 1950, að viðbætti útistandandi skuld félagsins vegna þessara viðskipta um nefnd áramót, \$ 524.719.99, og virðist þessi dollaraupphæð ýmist hafa verið innheimt eða óinnheimt hjá innheimtufyrirtæki félagsins Esso Export Corporation í New York hinn 1. marz fyrrnefnt ár.

Samkvæmt 6. gr. verkaskiptingareglna Hins íslenska steinolíuhlutafélags h/f, sem getið er hér að framan, skyldi fyrrnefnda félagið láta síðarnefnda félaginu í té alla þá dollara, sem því (H.Í.S.) áskotnuðust. Engum blöðum virðist því vera um það að fletta, að fyrrnefnd dollaraupphæð hefur færzt óbreytt inn í reikning Olíu-

félagsins h/f, en samkvæmt framburði ákærða Sigurðar Jónassonar, sem getið er í málavaxtalýsingunni hér að framan, hefur Olíufélagið h/f eða stjórnandi þess litið svo á, að félaginu væri skylt að verja þeim erlenda gjaldeyri, sem það eignaðist vegna sölu Hins íslenska steinolíuhlutafélags á olíuvörum til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli, til kaupa á olíuvörum og til greiðslu farmgjalda af slíkum vörum, ef því væri að skipta. Enginn ágreiningur er um, að sá hluti olíufarmsins, sem Olíufélaginu h/f barst með skipinu Esso Memphis þann 10. marz 1950 og ganga skyldi til þess, nam að verðmæti að viðbættu farmgjaldi \$ 462.527.89. Af öllu framansögðu virðist því vera augljóst, að þegar olíuskipið Esso Memphis kom hingað til lands þann 10. marz 1950, hafi verið búið að afla meira en nægilegs erlends gjaldeyris til að greiða með allan þann hluta farmsins, sem Olíufélaginu h/f barst með skipi þessu, og verður að telja, að gjaldeyrir þessi, sem Hið íslenska steinolíuhlutafélag hafði aflað með fyrrgreindum hætti, hafi af sjálfu sér gengið til að greiða með þann hluta olíufarmsins, sem í hlut Olíufélagsins h/f féll, enda er ekki vitað um aðra ráðstöfunarheimild félagsins fyrir þeim gjaldeyri, sem því áskotnaðist á þenna hátt. Ekki telst það skipta máli hér, hvort Olíufélaginu h/f hafði á þessum tíma borizt formleg tilkynning um, að gjaldeyrir þessi hefði verið færður því til tekna, þar eð hans hafði þá verið aflað og hann hlaut af sjálfu sér að vera eða verða eign félagsins, hvort sem var. Um öflun þessa gjaldeyris hlaut samkvæmt framansögðu forráðamönnum Olíufélagsins h/f að vera kunnugt, þegar nokkrum dögum eftir 1. marz 1950.

Jafnvel þótt talið yrði, að Olíufélagið h/f hefði til bráðabirgða greitt allan Esso Memphis olíufarminn, þ. e. einnig hluta Shell h/f af honum, myndi það ekki efnislega leiða til annarrar niðurstöðu, því að í fyrrnefndri dollaraupphæð, \$ 524.719.99, er ekki reiknað með sölu Hins íslenska steinolíuhlutafélags til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu frá 1. til 19. marz 1950, sem samkvæmt endurskoðun á bókhaldi félagsins nam \$ 68.080.52. Sé upphæð þessari bætt við fyrrnefndu upphæðina, verður útkoman \$ 592.800.51, og sýnir þessi upphæð heildarandvirði seldra olíuvara til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950, að viðbætttri útistandandi skuld Hins íslenska steinolíuhlutafélags vegna sölu til sömu aðilja þann 31. desember 1949, en upphæð þessi er samanlögð meira en nægir til að greiða allan Esso Memphis farminn ásamt flutningsgjaldi af honum öllum auk annarra smærri greiðslna, sem inntar voru af hendi fyrir Olíufélagið h/f á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950. Um heildarsölur Hins íslenska steinolíuhlutafélags til erlendra aðilja á Keflavíkurflugvelli á tímabilinu frá 1. janúar til 19. marz 1950 hlýtur forráðamönnum Olíufélagsins h/f og þar á meðal ákærða Sigurði og Jóhanni Gunnari að hafa verið kunnugt, þegar þeir gáfu Ragnari Ólafssyni endurskoðanda fyrrnefndar upplýsingar um birgðir Olíu-

félagsins h/f, sem keyptar höfðu verið á hinu eldra og herra gengi, enda auðvelt fyrir þá að afla sér upplýsinga um þetta atriði samkvæmt því, sem fyrr segir.

Að öllu framansögðu athuguðu er því litið svo á, að upplýsingar þær, sem þeir ákærðu Sigurður Jónasson og Jóhann Gunnar Stefánsson gáfu Ragnari Ólafssyni endurskoðanda, sem í því tilfelli starfaði sem umboðsmaður verðlagsstjóra, um að olíufarmurinn, sem Olíufélaginu h/f barst með skipinu Esso Memphis þann 10. marz 1950, eða nokkur hluti hans, hafi ekki verið greiddur fyrr en eftir gengislækkun hinnar íslenzku krónu þann 19. sama mánaðar, hafi verið rangar, og teljast þeir með því atferli sínu hafa gerzt sekir við 146. gr. almennra hegningarlaga nr. 19/1940, sbr. 2. málsg. 22. gr. laga nr. 70/1947 um fjárhagsráð, innflutningsverzlun og verðlagseftirlit, sbr. nú 2. málsg. 19. gr. laga nr. 35/1950 um verðlag, verðlagseftirlit og verðlagsdóm.

Af því, sem hér að framan er sagt, telst sannað, að ákærði Sigurður hafi vitað, að nægilegs erlends gjaldeyris hafi verið aflað til að greiða með hinn svonefnda Esso Memphis farm eða þann hluta hans, sem rann til Olíufélagsins h/f, þegar gengislækkunin varð þann 19. marz 1950, en af þessu leiðir það, að honum hlýtur að hafa verið kunnugt um, að það var lögum andstætt, eins og á stóð, að selja á vegum Olíufélagsins h/f olíuvörur úr nefndum farmi á verði, sem var miðað við, að olíuvörurnar væru greiddar eftir gengislækkun, en verð þetta var að miklum mun herra en það, sem selja mátti á slíkar vörur, sem greiddar höfðu verið fyrir gengislækkun.

Enda þótt ekkert hafi komið fram við rannsókn málsins, sem bendi til þess, að ákærði Haukur Hvannberg hafi átt hlut að því að gefa Ragnari Ólafssyni endurskoðanda þær upplýsingar um þann hluta Esso Memphis olíufarmsins, sem seldur var á innlendum markaði, að hann hefði ekki verið greiddur eða myndi ekki verða greiddur fyrr en eftir gengislækkun hinnar íslenzku krónu, en komið hefur þegar verið að niðurstöðu um, að upplýsingar þessar voru rangar, verður þrátt fyrir það talið, að ákærða Hauki hefði eftir öllum atvikum og vegna hins nána sambands Hins íslenzka steinolíuhlutafélags við Olíufélagið h/f átt að vera kunnugt um, að þessi hluti farmsins var raunverulega greiddur fyrir gengislækkunina og að samkvæmt því bar að miða söluverð hans við verð olíuafurða, sem greiddar höfðu verið fyrir gengislækkunina, í stað hins gagnstæða, sem gert var bæði á vegum Olíufélagsins h/f og Hins íslenzka steinolíuhlutafélags. Ber í þessu sambandi þess að gæta, að ákærði Haukur er framkvæmdastjóri Hins íslenzka steinolíuhlutafélags og fylgist því stöðu sinnar vegna með daglegum rekstri félagsins og hefur yfirsýn yfir hag þess, en eitt meginatriði starfssviðs hans hefur á þeim tíma, sem hér skiptir máli, bersýnilega verið að fylgjast með verðlagningu söluvara félagsins, ekki hvað sízt vegna

gengisbreytingarinnar og verðbreytinga innanlands vegna hennar.

Teljast því ákærðu Sigurður og Haukur báðir með framangreindu athæfi sínu hafa gerzt brotlegir við 15. gr. og 20. gr. laga nr. 70/1947 um fjárhagsráð o. fl., sbr. nú 4. gr. og 7. gr. laga nr. 35/1950 um verðlag o. fl. Einnig teljast ákærðu Sigurður og Haukur með því að selja olíuvörur úr nefndum olíufarmi á röngu verði hafa gerzt brotlegir við tilkynningu verðlagsstjóra nr. 3 1. marz 1950, sbr. tilkynningu hans nr. 7 31. marz 1950.

Refsing ákærða Sigurðar Jónassonar þykir samkvæmt 146. gr. hegningarlaganna, sbr. 1. mgr. 22. gr. laga nr. 70/1947 og nú 2. málsg. 19. gr. laga nr. 35/1950 og 2. málsg. 22. gr. fyrrnefndra laga nr. 70/1947, sbr. nú 3. málsg. 19. gr. fyrrnefndra laga nr. 35/1950, hæfilega ákveðin með tilliti til 77. gr. hegningarlaganna kr. 100.000.00 í sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald í 9 mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Refsing ákærða Jóhanns Gunnars Stefánssonar þykir samkvæmt 146. gr. hegningarlaganna, sbr. 1. málsg. 22. gr. laga nr. 70/1947 og nú 2. málsg. 19. gr. laga nr. 35/1950, hæfilega ákveðin kr. 10.000.00 í sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald í tvo mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Refsing ákærða Hauks Hvannbergs þykir samkvæmt 2. málsg. 22. gr. laga nr. 70/1947, sbr. nú 3. málsg. 19. gr. laga nr. 35/1950, hæfilega ákveðin kr. 30.000.00 í sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald í 4 mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Með fyrrnefndri tilkynningu verðlagsstjóra nr. 7 31. marz 1950 var olíufélögunum leyft að hækka verð á olíuvörum, og var hækkinun miðuð við, að olíuafurðir, sem seldar yrðu á hinu herra verði, hefðu verið greiddar eftir gengislækkun, sem, eins og oft áður hefur verið tekið fram, varð þann 19. marz sama ár.

Samkvæmt fyrrnefndri tilkynningu verðlagsstjóra hækkaði verð á benzíni (mótorbenzíni) úr kr. 1.12 í kr. 1.35 pr. líter, hráolíu (gasolíu) úr kr. 450.00 í kr. 653.00 pr. tonn og á ljósaolíu (steinolíu) úr 760.00 kr. í kr. 1020.00 pr. tonn.

Með því að sá hluti af hinum svonefnda Esso Memphis farmi, sem seldur var á innlendum markaði, eða að minnsta kosti mikill meiri hluti hans, var seldur á hinu herra verði samkvæmt tilkynningu verðlagsstjóra nr. 7/1950, og ágóðinn af þeim litla hluta hans, sem seldur var á eldra og lægra verðinu, bættist upp til jafns við hinn hlutann með sölu eldri benzínbirgða samkvæmt skýrslu þeirra Ragnars Ólafssonar og Jóns P. Emils, hlaut við sölu hans að myndast ólöglegur hagnaður af honum öllum, þar eð sú niðurstaða er þegar fengin, samkvæmt því sem áður segir, að þessi hluti hafi raunverulega verið greiddur fyrir gengislækkun, og hefði því átt

að selja hann á því verði, sem gildi um oliuvörur samkvæmt tilkynningu verðlagsstjóra nr. 3 1. marz 1950.

Meðan á rannsókn málsins stóð, var þeim Ragnari Ólafssyni og Jóni P. Emils, sem áður er getið, falið að reikna út, hverju numið hefði ólöglegur hagnaður vegna sölu fyrrnefnds hluta nefnds farms, og var miðað við, að seld hefðu verið á innlendum markaði 5.461½ tonn af gasolíu, 1305 tonn af mótörbenzíninu og 603 tonn af steinolíu, en þetta magn af margnefndum farmi hafði, eftir því sem næst hefur verið komizt, eins og fyrr segir, verið selt á innlendum markaði. Þykir þó, eins og áður er vikið að, ósennilegt með tilliti til allra atvika, að ekki hafi verið um meira magn af mótörbenzíninu að ræða, en sannanir brestur fyrir, að svo hafi verið. Samkvæmt útreikningi fyrrnefndra manna á ólöglegum hagnaði vegna sölu þessa hluta hins margnefnda Esso Memphis farms, sem seldur var á innlendum markaði á hinu of háa verði, hefur hann numið samtals kr. 1.665.668.85. Hér er þó þess að gæta, að tollgreiðsla af farminum var miðuð við gengi bandaríkjadollars, eins og það var 19. marz 1950, og varð tollgreiðslan af þeim sökum mun hærri en orðið hefði, ef miðað hefði verið við eldra gengið, nema á gasolíu. Tollmunur á hverju tonni mótörbenzíns var kr. 43.61 og af hverju tonni ljósaolíu kr. 14.25. Tollmunurinn af þessum tegundum farmsins, sem seldar voru á innlendum markaði samkvæmt framansögðu, 1305 tonnum mótörbenzíns og 603 tonnum ljósaolíu, nemur því alls kr. 65.503.80. Þessa fjárhæð, sem telst vera talin með í nýnefndri upphæð ólöglegs hagnaðar, en er þegar greidd ríkissjóði, ber að draga frá, þannig að ólöglegur hagnaður er þá kr. 1.600.165.05. Þessa fjárhæð ber samkvæmt 2. mgr. 22. gr. laga nr. 70/1947, sbr. nú 3. og 19. gr. laga nr. 35/1950 og 69. gr., 3. tölulið, hegningarlaganna að gera upptæka ríkissjóði til handa, og ber því að dæma stjórnir beggja margnefndra félaga, þá Vilhjálmi Þór forstjóra, Hofsvalla götu 1 í Reykjavík, Ástþór Matthíasson forstjóra, Vestmannaeyjum, Jakob Frimannsson forstjóra, Þingvallastræti 2, Akureyri, Karvel Ögmundsson útgerðarmann, Ytri-Njarðvík, og Skúla Thorarensen forstjóra, Fjólugötu 11, Reykjavík, fyrir hönd félaganna in solidum til að greiða ríkissjóði nefnda fjárhæð, kr. 1.600.165.05.

Ákærðu Sigurður og Jóhann Gunnar greiði in solidum skipuðum verjanda þeirra, Guðmundi Ásmundssyni hdl., kr. 5000.00 í málsvarnarlaun, og einnig greiði ákærði Haukur skipuðum verjanda sínum, Ragnari Jónssyni hrl., kr. 3500.00 í málsvarnarlaun.

Annan sakarkostnað þykir rétt að dæma alla hina ákærðu til að greiða in solidum að ¼ hluta, en ¼ hluta greiði ákærðu Sigurður og Haukur in solidum.

Dómsorð:

Ákærði Sigurður Jónasson greiði kr. 100.000.00 í sekt til ríkis-

sjóðs, og komi varðhald í 9 mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Ákærði Jóhann Gunnar Stefánsson greiði kr. 10.000.00 í sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald í 2 mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Ákærði Haukur Hvannberg greiði kr. 30.000.00 í sekt til ríkissjóðs, og komi varðhald í 4 mánuði í stað sektarinnar, verði hún eigi greidd innan 4 vikna frá birtingu dóms þessa.

Stjórn Olíufélagsins h/f, þeir Vilhjálmur Þór, Ástþór Matthíasson, Jakob Frímannsson, Karvel Ögmundsson og Skúli Thorarensen og stjórn Hins íslenska steinolíuhlutafélags, sem skipuð er sömu mönnum, greiði f. h. félaganna in solidum ríkissjóði upptækan ólöglegan ágóða, kr. 1.600.165.05.

Ákærðu Sigurður Jónasson og Jóhann Gunnar Stefánsson greiði in solidum málsvarnarlaun skipaðs verjanda þeirra, hdl. Guðmundar Ásmundssonar, kr. 5000.00.

Ákærði Haukur Hvannberg greiði málsvarnarlaun skipaðs verjanda síns, hrl. Ragnars Jónssonar, kr. 3500.00.

Annan sakarkostnað greiði ákærðu allir in solidum að $\frac{1}{10}$ hluta, en $\frac{9}{10}$ hluta greiði ákærðu Sigurður Jónasson og Haukur Hvannberg in solidum.

Dómi þessum skal fullnægja með aðför að lögum.

Föstudaginn 29. apríl 1955.

Nr. 16/1954. Óskar Benjamínsson

gegn

Jónu Sigríði Steingrímsdóttur.

Mál hafið. Ómaksbætur.

Dómur Hæstaréttar.

Er mál þetta kom fyrir dóm í dag, var þess krafizt af hálfu áfrýjanda, að málið yrði hafið.

Af hálfu stefnda var sótt dómþing og krafizt ómaksbóta.

Stefndi hefur sex sinnum látið sækja dómþing, og þykja ómaksbætur henni til handa hæfilega ákveðnar kr. 600.00.

Dómsorð:

Mál þetta er hafið.

Áfrýjandi, Óskar Benjamínsson, greiði stefnda, Jónu